

بسم الله الرحمن الرحيم

پاسخ فعالیت‌ها و پرسش‌های نمونه تاریخ ۳ ایران و

جهان معاصر بر اساس چاپ ۱۴۰۲

سال تحصیلی ۱۴۰۳ - ۱۴۰۲

درس ۱ تاریخ نگاری و منابع دوره ی معاصر تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۳

بحث و گفت و گو

به چند گروه تقسیم شوید و با راهنمایی دبیر خود درباره نقاط قوت و ضعف میراث تاریخ نگاری ما، **بحث و گفت و گو** نمایید.

الف) توجه ویژه به ارائه اطلاعات درباره فرمانروایان، جنگ‌ها و روابط سیاسی با دیگر دولت‌ها

ب) عدم توجه به جنبه‌های دیگر تاریخی از جمله اوضاع اقتصادی و اجتماعی، فرهنگی، هنری و...

ج) ذکر وقایع بدون پرداختن به علل و عوامل رویدادها و بی توجهی به تجزیه تحلیل وقایع تاریخی

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۵

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را بخوانید و به سؤالات پاسخ دهید.

متن ۱- «در عهد امیر چنان نظمی به کار بود که گرگان را از گوسفندان هراس بود و جمیع رعایا به بودن امیر راضی بودند، ولی اعیان مملکت چون مجال تعدی و خودسری نداشتند، به عزل او کوشش نمودند و به مقصد رسیدند و آخر همه پشیمان شده قدر و رتبه امیر را شناختند، که بقا و دوام او باعث نظام ملک و ملت بود» (اعتمادالسلطنه، صدراالتواریخ، ص ۲۳۰).

متن ۲- «پس از یک اربعین بر حسب صوابدید امنا و امرا، فتایش بر بقا مرجح گردید. حاجی علیخان فراشباشی به کاشان شتافت. روز هجدهم ربیع الاول در گرمابه بدون ظهور عجز و لابه، ایادی ای که مدتی متمادی از یمین و یسار اعدای و اشرار را مقهور و خوار می داشت، فساد دژخیم نهاد ... به دیار عدمش روان ساخت» (خورموجی، حقایق الاخبار ناصری، ص ۳۲۷).

۱- مطابق متن یک، چه کسانی از امیر کبیر راضی و خشنود بودند و چه کسانی دشمن او محسوب می شدند؟ چرا؟

۲- از متن دوم، کدام ویژگی‌های امیر کبیر را می توان استخراج کرد و درباره چگونگی مرگ وی چه حقیقتی را می توان دریافت؟ بحث و استدلال کنید.

۳- به کمک دبیر خود بررسی کنید که آیا خورموجی بعد از فاش کردن این حقیقت با مشکلی روبه رو شده است یا نه.

۱- با توجه به متن، مردم عادی به واسطه نظم و امنیتی که با درایت امیر کبیر برقرار شده بود از او بسیار خشنود بودند. اما صاحبان ثروت و قدرت به دلیل از دست دادن موقعیت خود باری به دشمنی برخاستند.

۲- استواری و عدم سنی و ضعف از جمله ویژگی‌های بارز امیر کبیر بود. در دوران کوتاه مدارت وی بسیاری از افراد شرور و گردنکشی فرصت عرض اندام نداشتند. با مرگ او این حقیقت به اثبات رسید که صاحبان ثروت و قدرت هر مانعی را از سر راه خود برمی دارند

۳- میرزا محمد جعفر خورموجی تنها مورخی است که پرده از راز قتل امیر کبیر برداشت و لذا با غضب ناصرالدین شاه مواجه شده به عراق تبعید گردید.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۸

به چند گروه تقسیم شوید و با همفکری، سه دلیل برای کثرت و تنوع زیاد منابع مکتوب در تاریخ معاصر ایران بنویسید.

۱) توجه مورخین به جنبه‌های مختلف تاریخی علاوه بر تاریخ سیاسی، از جمله اوضاع اقتصادی اجتماعی و فرهنگی

۲) آشنایی ایرانیان با روش‌ها و منابع تاریخ نگاری در غرب و ترجمه برخی منابع تاریخی به زبان فارسی

۳) توجه به منابعی غیر از منابع تاریخی از جمله منابع ادبی، منون فقهی، جغرافیایی، فلسفی و غیره که حاوی اطلاعات سودمند تاریخی بودند

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۹

با مراجعه به کتابخانه، یکی از کتاب‌های خاطرات مربوط به دوره معاصر را انتخاب کنید؛ چند سطر از آن را که به نظر تان جالب و مهم است، یادداشت کنید و به کلاس گزارش دهید.

کتابخانه عارف قزوینی:

دانش آموزان ابتدا گروه بندی و سپس برای انجام کار تحقیقی خارج از کلاس توجیه می شوند.

- روزنامه خاطرات ناصرالدین شاه در سفر سوم به فرنگستان موجود در کتابخانه عارف قزوینی (۱۶۹۱/۴): مطالعه مقدمه کتاب و اینکه روش و ویژگی‌های بیان خاطرات توسط ناصرالدین شاه چگونه بوده است
- روزنامه خاطرات اعتماد السلطنه موجود در کتابخانه امام خمینی (۱۶۴۴الی ۰۷۴۵/ج۱۵) خاطرات سیاسی میرزا علی اصغر خان امین الدوله، علت نوشتن کتاب از زبان خود نویسنده: مطالعه قسمت دیباچه می ۳ و ۴ و اینکه جب نگارش کتاب چه بوده و برداشت نویسنده از موقعیت ایران چیست (کتاب به صورت پی دی اف است)
- خاطرات تاج السلطنه دختر ناصرالدین شاه، موجود در کتابخانه عارف قزوینی (۱۴۸۱/۰۷۴۵-۰۹۲/۹۵۵): بررسی نظرات آج السلطنه در باب نظام مشروطه و علل و عوامل پیشرفت کشور: مطالعه صفحات ذیل عنوان مشروطه و مشروطیت طبق فهرست اعلام آخر
- کتاب شرح زندگانی من جلد از خاطرات عبدالله مستوفی، موجود در کتابخانه شهدا و عارف قزوینی (۵۴۲-۹۲/۰۷۴۵-۵/دها): مطالعه ۶ صفحه اول طبق صفحه بندی کتاب و گزارش صفات و ویژگی‌های شخصیتی آقا محمد خان قاجار
- رضاشاه؛ خاطرات سلیمان بهبودی رئیس دفتر رضاشاه، موجود در کتابخانه شهدا و عارف قزوینی (۳۴۴ م ۰۹۱۰۹۲/۹۵۵): معرفی شخص سلیمان بهبودی
- خاطرات محمد علی فروغی به همراه یادداشت‌های روزانه، موجود در کتابخانه کتابخانه‌های شهدا، علامه رفیعی، امام خمینی (۶۱۶-۹۵۵/۰۸۲۰۹۲): معرفی محمد علی فروغی
- خاطرات و تالمانت مصدق، موجود در کتابخانه امام خمینی (خ ۶۱۲ م ۰۸۲۴۰۹۲/۹۵۵): بیان خلاصه‌ای از فصل نهم کتاب مربوط به تحصیلات مصدق در پاریس
- خاطرات علمی موجود در کتابخانه‌های عارف قزوینی، علامه رفیعی (ی ۷۹۴ ع ۰۸۲۴۰۹۲/۹۵۵): بیان خلاصه‌ای از سیاست اقتصادی واجتماعی شاه از سال‌های ۴۴-۱۳۴۳ (فصل دوم سالهای واپسین شاهنشاهی)
- نورالدین پسر ایران، موجود در کتابخانه‌های عارف قزوینی، امام خمینی: معرفی اجمالی سید نورالدین عافی
- به اجاق‌ت قسم، موجود در کتابخانه امام خمینی (۸۷۶ م ۱۰۹۵۵/۳۷۱): معرفی اجمالی محمد معین بیگی

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۱۰

بررسی شواهد و مدارک

- متن‌های زیر از سفرنامه اوژن اوپن، سفیر فرانسه، و بنجامین، نخستین سفیر آمریکا در ایران عصر قاجار را بخوانید و بگویید: محتوای هر متن در چه حوزه‌ای از مطالعات تاریخی کاربرد دارد و از چه جهاتی حائز اهمیت است؟
- تن ۱- «در شیوه نفوذی انگلیسی‌ها، تلگراف همان نقش را دارد که راه‌ها در شیوه نفوذی روس‌ها دارند. اگر عملکرد سیم‌ها و دستگاه‌های مخابراتی ضعیف باشد، معنایش این است که باید حوزه عملیات انگلیسی را گسترش بیشتری داد. در برابر ایلغار روسی، که گام به گام و حساب شده و یک دست در شمال ایران و اخیراً در حوالی جنوب هم آثار نفوذ و رسوخ تدریجی‌شان مشهود است. انگلیسی‌ها هم در هر شهری با تشکیلات کم و بیش مشابه هم، مانند استقرار بانک شاهنشاهی، ایجاد تلگراف تأسیس نمایندگی‌های تجارت‌خانه‌های بزرگ که حمل و نقل ایران را در اختیار خود دارند، اعزام هیئت‌های مذهبی پروتستان و ... در همه جا حاضر و ناظرند» (اوپن، ایران امروز، ۱۹۰۶-۱۹۰۷، ص ۲۸۰).
- متن ۲- «یکی از هنرهای شکوفای ایران که به هیچ وجه از رکود در آن اثری نیست هنر معماری است. ایران در دوران گذشته در رشته معماری شهرت زیادی در دنیا داشته و آثار مهم و فناپذیری خلق کرده است و اکنون هم در این رشته قدرت و نبوغ خود را حفظ کرده است. یکی از خصوصیات مهم و جالب توجه هنر معماری ایران، چه در گذشته و چه در زمان حال تطابق کامل با شرایط موجود است. در جنوب ایران که سنگهای زیتنی و خوب از جمله مرمر زیاد است، از آنها در ساختمان‌ها استفاده می‌کنند. در شهرستانهای ساحلی دریای خزر که چوب فراوان است، از چوب به عنوان ماده اولیه در ساختمان‌ها استفاده میشود... معماران ایران شرایط آب و هوا را در فرم و شکل پنجره‌های ساختمان رعایت می‌کنند؛ مثلاً در تهران و مناطق دیگر گرمسیری پنجره‌ها را طوری می‌سازند که وقتی آنها را باز کنند یک طرف اتاق به هوای آزاد و حیاط راه پیدا کند، و بدین ترتیب هوا به آسانی جریان یابد و خنک شود» (بنجامین، ایران و ایرانیان، ص ۲۷۳).

متن ۱) تاریخ سیاسی و نظامی و اقتصادی، نفوذ دو کشور استعماری انگلیس و روس در ایران.

متن ۲) تاریخ هنر و معماری ایران و کاربرد انواع مصالح ساختمانی با توجه به شرایط اقلیمی و آب و هوایی

در متن اول به اوضاع سیاسی ایران تحت تأثیر نگاه سودجویانه روسها و انگلیسی‌ها به منابع آن دیده می‌شود. روس‌ها در نیمه شمالی با شیوه‌هایشان حضور دارند و انگلیسی‌ها هم در نیمه جنوبی؛ اما در متن دوم نگاه سودجویانه و استعماری مشاهده نمی‌شود و به دور از تأثیر قدرت‌های اروپایی به جنبه‌هایی از استقلال زندگی ایرانیان (معماری و خانه‌سازی) می‌پردازد.

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۱۰

با مراجعه به کتابخانه، سفرنامه‌های مربوط به دوره معاصر آن را فهرست کنید.

- سفرنامه‌های عصر قاجار:

- سفرنامه فرهاد میرزا معتمدالدوله
- سفرنامه خراسان ناصرالدین شاه
- دومین سفرنامه مظفرالدین شاه به فرنگ
- رضاشاه کبیر سفرنامه خوزستان
- سفرنامه منشی زاده
- سفرنامه ناصرالدین شاه به نم
- سفرنامه دوویل
- سفرنامه رضاقلی میرزا نوه فتحعلی شاه قاجار
- سفرنامه یاکوب ادوارد پولاک (ایران و ایرانیان)

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۱۵

با تهیه چند عکس قدیمی از حوادث دوران معاصر و تکیه بر آنچه در این عکس‌ها آمده است، رویداد یا رویدادهایی را گزارش کنید و گزارش خود را در کلاس ارائه دهید.

می‌توان از عکس‌های مربوط به موضوعات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، مذهبی، سیاسی، نظامی، معماری و ... استفاده کرد و مطالب مربوط به آن را گزارش کرد. مانند:

- زندگی روزانه مردم ایران، نوع خوراک و پوشاک، وسایل زندگی و ...
- مراسم مذهبی یا عزاداری
- مراسم جشن‌های اجتماعی یا ملی
- وضع بازار و بازاریان و کالاهای رایج و با اهمیت در ایران
- مراسم تاجگذاری شاه و تشخیص جایگاه طبقات اجتماعی در ساختار قدرت و ...

پاسخ پرسش‌های نمونه صفحه ۱۵

۱- چه ظرفیت‌هایی در میراث غنی تاریخی ما برای فهم بهتر گذشته وجود دارد؟

* تأکید بر تاریخ سیاسی و نظامی و شرح طولانی شاهان جنگ‌ها و فتوحات

* بی‌توجهی به زندگی اجتماعی و حیات فرهنگی و اقتصادی مردم

* داشتن روحیه تملق و چاپلوسی

* تأکید بر مصنوع و متکلف‌نویسی و پرهیز از ساده‌نویسی

۲- زمینه‌های پیدایش تاریخ‌نگاری نوین ایران چگونه فراهم شد؟

* ترجمه آثار اروپایی از زمان عباس میرزا (ولیعهد فتحعلی شاه)

* جنگ‌های ایران و روسیه و توجه زمامداران و نخبگان به دلایل پیشرفت غرب و عقب ماندگی جامعه ایران

* گسترش فعالیت علمی شرق‌شناسان و کشفیات باستان‌شناسی

۳- ویژگی‌های تاریخ‌نگاری نوین را بیان کنید و تفاوت آن با روش تاریخ‌نگاری سنتی را توضیح دهید.

* در تاریخ‌نگاری نوین از روشهای پژوهش علمی استفاده می‌شود، اما در تاریخ‌نگاری سنتی بیشتر روش قدیمی نقلی و داستان‌گونه مشاهده می‌شود.

* زبان ساده و بدون تکلف در تاریخ‌نگاری نوین اما در تاریخ‌نویسی سنتی نثر ادبی دشوار یا متکلف استفاده شده است.

* بهره‌گیری از یافته‌های علوم باستان‌شناسی، زبان‌شناسی، جغرافیا، جامعه‌شناسی، اسطوره‌شناسی و ... در تاریخ‌نگاری نوین، اما در تاریخ نویسی سنتی کاربرد این علوم مشاهده نمی‌شود و بر مبنای سلیقه فرد یا مافوقش می‌باشد.

۴- پیش تاریخ‌نگاری نوین ایران بر چه محورهایی استوار است؟

تأکید بر جنبه‌های گوناگون حیات انسانی اعم از سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی (نقش مردم و طبقات اجتماعی).

۵- نقش اسناد آرشیوی را در مطالعات تاریخ معاصر ایران ارزیابی کنید.

اسناد حاوی اطلاعات بسیار ارزشمند و منحصر به فردی در خصوص مسائل و موضوع‌های سیاسی، اداری، اقتصادی (مالی، ملکی معاملات) و فرهنگی، دیدگاه و عملکرد افراد، شخصیت‌ها، احزاب و گروه‌های سیاسی، اجتماعی و مذهبی هستند.

جواب فصل ۲ ایران و جهان در آستانه‌ی دوره‌ی معاصر تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۱۶

با راهنمایی دبیر درباره زمینه و علل و عواملی که موجب شد ایلات و عشایر در تاریخ ایران دوران اسلامی، به خصوص پس از صفویه، نقش مهمی در تحولات سیاسی و برآمدن و زوال حکومت‌ها داشته باشند، بحث و گفت‌وگو کنید.

- ایلات و عشایر از تأمین‌کنندگان عمده نیروی نظامی برای حکومت‌ها بوده‌اند.

- در شکل‌گیری یا سقوط حکومت‌ها نقش عمده‌ای داشتند.

- حکومت برخی از ایلات‌ها یا ولایات در اختیار سران ایلات بود.

- بخشی از اقتصاد ایران توسط عشایر و ایلات تأمین می‌شد.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۸

بررسی شواهد و مدارک

نادرشاه از ابتدای حکومت تلاش می‌کرد اختلافات مذهبی میان دو کشور ایران و عثمانی را حل کند. آخرین و مهم‌ترین اقدام او، برپایی شورای نجف در ۱۱۵۵ ق / ۱۷۴۳ م با شرکت ۷۰ تن از علمای شیعی و سنی ایران و مناطق هم‌جوار بود. در این شورا پس از مباحث گسترده سرانجام بیانیهای تنظیم شد که مواد مهم آن چنین بوده است

اولا آنکه اهل ایران از عقاید سالفه و سبّ و رفض کُگول و مذهب جعفری را که از مذاهب حقه است قبول نموده و قضات و علما و افسدیان کرام روم اذعان کرده و آن را خامس مذاهب شمارند.

دوم اینکه چون در کعبه معظمه ارکان اربعه مسجدالحرام به ائمه و مذاهب اربعه تعلق دارد، ائمه مذهب جعفری در رکن شافعی با ایشان شریک بوده بعد از ایشان علی حده با امام خود به آیین جعفری نماز گزارند...» (میرزا مهدی استرآبادی، جهانگشای نادری، ص ۳۹۱).

متن نقل شده از میرزا مهدی استرآبادی را به فارسی روان برگردانید.

درباره متن فوق فکر کنید و به این سؤالات پاسخ دهید.

۱- هدف نادر از برپایی شورای نجف چه بود؟

۲- به نظر شما آیا این اقدام نادرشاه در آن زمان درست بوده است؟

اول آنکه ایرانیان از عقاید گذشته خود و لعن و نفرین خلفای سه گانه دست بردارند و مذهب جعفری را که از مذاهب راستین است برگزینند و علما و حاکمان عثمانی هم آن را به رسمیت بشناسند و رکن پنجم مذهب بشمارند. دوم اینکه در کعبه معظم که ارکان چهارگانه آن به ائمه و مذاهب اهل سنت تعلق دارد، ائمه مذهب جعفری نیز در یک رکن (شافعی) با ایشان شریک شوند و بعد از ایشان جداگانه به آیین جعفری نماز گزارند.

۱- ایجاد وحدت بین مذاهب اسلامی و رفع اختلافات طولانی و کنار نهادن جنگ و دشمنی بین ایران و عثمانی.

۲- هدف نادر مبنی بر لزوم وحدت بین مسلمانان و مذاهب اسلامی در راستای رفع اختلافات با عثمانی سیاست درستی بوده است.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۹

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما، نبود وزیران و مشاوران برجسته در کنار نادرشاه چه آثار و پیامدهای سیاسی داشت؟

باعث می‌شد موفقیت‌های حکومت او پایدار نباشد و متکی به وجود شخص او باشد. همچنین نظامی‌گری غلبه کند و نابسامانی‌های سیاسی در امور کشور پیش‌آید، به خصوص آنکه پس از او بر سر جانشینی اش خونریزی‌های زیادی روی داد.

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۲۰

نقشه‌های تاریخی ایران در دوران نادرشاه و عصر زندیه را مقایسه و تفاوت‌های آنان را با ذکر دلیل بیان کنید.

قلمرو ایران در دوره نادرشاه به دلیل تلاش‌های پیگیر او شامل تمام مناطق دوره حکومت صفوی‌ها می‌شد و گاهی از آن فراتر می‌رفت از جمله تا مناطق آسیای مرکزی و نیز تا مرزهای هند امتداد یافت. اما در دوره زندیه به دلیل آنکه حاکمان زند تلاش زیادی در یکپارچگی ایران نداشتند قلمرو ایران بیشتر به مناطق مرکزی و جنوبی محدود شده بود و عملاً خاندان‌های مختلف در شرق، شمال و شمال غرب ایران مستقل بودند. در یک نگاه کلی قلمرو ایران در دوره نادرشاه بسیار گسترده‌تر و یکپارچه‌تر از زمان زندها بود.

پاسخ فعالیت ۵ صفحه ۲۷ (بررسی شواهد و مدارک)

در ژوئیه ۱۷۷۶ م مستعمره نشینان که برای کسب استقلال با انگلستان می‌جنگیدند، اعلامیه استقلال ایالات متحده را صادر کردند. در مقدمه این اعلامیه آمده است: «ما این حقایق را بدیهی می‌انگاریم که همه انسان‌ها برابر آفریده شده‌اند و آفریدگارشان حقوق سلب‌نشده‌ای معینی به آنها اعطا کرده است که حق زندگی، آزادی و جست‌وجوی خوشبختی از جمله آنهاست...». با بررسی رفتار سفیدپوستان آمریکا با سرخ‌پوستان، که ساکنان اصلی آن سرزمین بودند و نیز بردگان سیاه‌پوست آفریقای، میزان پایبندی دولت ایالات متحده به اعلامیه استقلال را تجزیه و تحلیل کنید.

سفیدپوستان در ادامه پیشروی به سوی غرب آمریکا به کشتار وسیع سرخ‌پوستان بومی پرداختند و نیز بردگان سیاه‌پوست آفریقای در مزارع و کارگاه‌های آن‌ها هیچ‌گونه حقوق انسانی نداشتند. این‌گونه رفتارها نشان می‌داد اعلامیه حقوق افراد در ابتدا اصلاً رعایت نمی‌شد و وسیله‌ای برای کسب منافع، توجیه سیاست‌های برتری طلبانه سفیدپوستان در آمده بود.

پاسخ پرسش‌های نمونه صفحه ۳۱

۱- وضعیت سیاسی و نظامی ایران در دوران افشاریه و زندیه را با عصر صفویه مقایسه کنید.

ایران در عصر صفوی به دلیل وجود تشکیلات دیوانی موثر و نیروی نظامی رزمنده (قزلباش) دارای امنیت و ثبات سیاسی، اقتصادی و نظامی پایدار بود. صفویان در رویارویی با دشمنان خارجی بسیار موفق عمل می‌کردند. شورش‌های داخلی چندانی در ایران وجود نداشت، اما در دوره‌های افشار و زند در کشور به دلیل غلبه تفکر ایلاتی و نبود تشکیلات دیوانی منسجم بی‌ثباتی سیاسی حکمفرما شد. این موجب می‌شد تا موفقیت‌های این حکومت‌ها پایدار نباشد و در هر گوشه از خاک ایران خان‌ها به صورت حکومت محلی مستقل عمل می‌کردند. به صورتی که کشور در حالت تجزیه قرار داشت.

۲- قضاوت خود را درباره شخصیت نادر و نقش او در تاریخ ایران در پنج سطر بیان کنید.

* نظامی‌گرا بود و استبداد رأی داشت. از این رو حکومت او را می‌توان ارتش‌سالار نامید که در آن برتری با فرماندهان سپاه بود.

* فردی پر تلاش بود و در پی یافتن خواسته‌های فردی خود و کشور ایران شخصیتی تنبل و تن‌پرور نداشت.

* شخصیتی قوی داشت و در بسیاری از نبردها تزلزل به‌خور راه نمی‌داد. متهور و جسور بود و در راه تنبیه دشمنان مردد نبود.

* در پی علاقه به وحدت کشور تمام تلاش خود را به کار گرفت. در زمان‌هایی که کشور ایران پس از سقوط صفویان در حالت تجزیه‌ای خطرناک قرار داشت و روس‌ها و عثمانی‌ها بخش‌های وسیعی از ایران را اشغال کرده بودند، در میانه این آشوب تنها مجاهدات‌ها و تلاش کم‌نظیر نادر توانست کشور و مردم ایران را نجات دهد.

۳- علل، آثار و نتایج ضعف و ناکارآمدی نظام اداری (دیوان‌سالاری) ایران در دوران افشاریه و زندیه را توضیح دهید.

بر اثر ضعف نظام اداری، عناصر ایلی در کشور حاکمیت یافتند، تفکر نظامی‌گری غلبه یافت و به خصوص آنکه بی‌ثباتی‌های سیاسی و آشوب‌های داخلی روی داد و دوام و استقرار سلسله‌های مذکور را با مشکل مواجه ساخت؛ در نتیجه این حکومت‌ها اعتبار و قوت سابق را نداشتند.

۴- به نظر شما، انقلاب باشکوه انگلستان چه تأثیراتی بر اروپای قرن هیجدهم گذاشت؟

در این انقلاب منشأ الهی سلطنت نفی شده و پارلمان منشأ قدرت و تعیین‌کننده اختیارات پادشاه شناخته شد این انقلاب بر افکار ملت‌ها اروپایی بخصوص فرانسوی‌ها تأثیرات زیادی داشت. همچنین باعث افزایش قدرت انگلستان شد که به صورت قدرت برتر اروپا در آمد و توانست فرانسه و اروپا را شکست دهد.

۵- علل اجتماعی - سیاسی، فکری و فرهنگی انقلاب بزرگ فرانسه چه بود؟

از آنجا که طبقات ممتاز جامعه فرانسه برای دیگر طبقات جامعه به خصوص طبقه متوسط سهمی در اداره کشور قائل نبود، این طبقات به شدت از وضعیت موجود ناراضی بودند. در این دوران گروهی از روشنفکران با مباحث علمی و ادبی به انتقاد از وضع موجود پرداختند. مانند ولتر، مونتسکیو و ژان ژاک روسو. اینها خواستار مبارزه با خرافات، تفکیک قوای سیاسی و رعایت حقوق بشر در فرانسه بودند. دولت فرانسه به دلیل هزینه‌های هنگفتی که در سرزمین آمریکا کرده بود و در پی شکست‌های نظامی از انگلستان به ضعف به سر می‌برد. این عوامل جامعه فرانسه را وارد مرحله انقلابی کرد.

۶- انقلاب صنعتی چه آثار و پیامدهایی داشت؟

تغییر مناسبات انسانی، اجتماعی و اقتصادی در اروپا و جهان از جمله:

الف) توسعه استعمار و غارت کشورهای آسیایی و آفریقایی

ب) افزایش استثمار و بهره‌کشی از کارگران (در داخل اروپا).

این انقلاب با وجود افزایش قدرت و رفاه اروپاییان، موجب گسترش بی‌رویه شهرها، سریع جمعیت، به وجود آمدن فاصله‌های طبقاتی، نارضایتی‌های اجتماعی و اقتصادی و آلودگی‌های زیست محیطی شد.

جواب فصل ۳ سیاست و حکومت در عصر قاجار (از آغاز تا پایان سلطنت ناصرالدین شاه) تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۳۲

بحث و گفت و گو

با راهنمایی دبیر و با توجه به مطالبی که در خواننده‌اید، درباره تأثیر وقوع انقلاب‌های سیاسی و صنعتی در کشورهای اروپایی (قرن ۱۸ م) بر روابط آن کشورها با ایران در دوره قاجار بحث و گفت‌وگو کنید.

انقلاب‌های سیاسی و صنعتی باعث گسترش سیاست‌های اقتصادی توسعه طلبانه کشورهای اروپایی در کشورهای دیگر از جمله ایران گردید. به دلیل نیاز آنها به مواد اولیه، نیروی کار ارزان، بازار فروش محصولات و سرمایه مادی فراوان، سعی نمودند در ایران امتیازات سیاسی و اقتصادی فراوان به دست آورند. از این رو به استعمار ایران روی آوردند. شاهان قاجار به دلیل ناآگاهی از تحولات جهانی، امتیازات اقتصادی و سیاسی فراوانی را به اروپاییان واگذار کردند و زیر سلطه قرار گرفتند.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۳۵

بررسی شواهد و مدارک

وصف قائم مقام فراهانی را از زبان یکی از شاهزادگان قاجاری بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید. «از عهد کیومرث که بنای سلطنت در ایران شد، چنان وزیری با تدبیر و دستوری بی‌نظیر به نظر ارباب بصیرت نرسیده. الحق که از جمیع علوم و کمالات آراسته، در علم عربیت و حکمت الهی استاد و در علوم ریاضی رایش میدان بلاغت و استحضر... اشعار ذری و تازیش دُرّ شاهوار... باری با وجود کثرت مشاغل نهایت غرابت را دارد که شخصی به این قسم بتواند از هر علمی از علوم با بهره باشد... از هنگام حرکت محمدشاه از آذربایجان تا پنج ماه توقف در دارالخلافة طهران، قائم‌مقام به اقتدار گذرانیده، به طریقی که احدی بدون اذن وی قدرت رفتن خدمت شاه را نداشته و محمدشاه بدون اذن او دیناری به کسی نداده، چنانچه اگر هم مایل به بخشش بود هر آینه موجب ملامت قائم‌مقام می‌گردید. در این موارد که گرفت و گیر قائم‌مقام از حد اعتدال گذشت، جمعی دوستان بدو گفتند که این قدر بر پادشاه تنگ گرفتن و قدغن نمودن که هیچ کس نزد او آمد و رفت نکند و پادشاه معاشرت با احدی ننماید، درست نیست، عاقبت به تو کم مرحمت خواهد شد. در جواب گفته بود که این امور سلطنت را پادشاه درست مطلع نیست؛ چون که اول دولت است، می‌ترسم غافل شوم و غفلتی به هم رسد و کارهای پخته خام گردد. دلم به جهت زحمت‌های خودم خواهد سوخت» (سفرنامه رضاقلی میرزا نوه فتحعلی شاه، ص ۳۱-۳۲).

۱- با توجه به اینکه قائم‌مقام برای به سلطنت رساندن محمد شاه، پدر رضاقلی میرزا را از میان برداشت، آیا نویسنده انصاف را درباره او رعایت کرده است؟

۲- قضاوت و تحلیل شما از اقدام قائم‌مقام در ممانعت از دخالت ناروای شاه، حرم سرا و درباریان در اداره امور کشور چیست؟

۱- بله، در نوشته‌هایش از قائم‌مقام به خاطر کمالاتش ستایش کرده است و نیز اینکه باید او جانب اعتدال را در امور به خصوص نسبت به رفتارش با پادشاه رعایت می‌کرد.

۲- از آنجا که در دوران حساس قاجاری سیاست نمی‌بایست بازیچه دست افراد سودجو و ناآگاه شود، قائم‌مقام سعی کرد برحسب وظایف و وطن دوستی رفتارهای درباریان و شخص شاه را کنترل کند و از آسیب رساندن به کشور جلوگیری کند.

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۳۷

با راهنمایی دبیر، بخشی از سفرنامه‌های ناصرالدین‌شاه به فرنگستان را انتخاب و گزارشی از خاطرات و بازدیدهای او در یک صفحه تهیه کنید. مواردی شامل زمان و نحوه سفر شاه به خارج و همراهانش، مکان‌ها و ساختمان‌هایی که مورد بازدید شاه و همراهانش قرار گرفت، دیدار با شخصیت‌های سیاسی و صاحب‌منصبان نظامی کشورهای اروپایی، مواردی بود که در این مسافرت‌ها مورد نظر شاه قرار گرفت.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۳۹

بررسی شواهد و مدارک

توضیح مورگان شوستر آمریکایی درباره نحوه عملکرد مستوفیان را بخوانید و اشکالات نظام مالیاتی را از آن استنباط و استخراج کنید. «از نسل‌ها و ازمنه سائنه مردمانی در ایران می‌باشند که آنها را مستوفی می‌خوانند. پیشه و شغل اکثر آنها ارثی است که از پدر به پسر رسیده است. آنها از وضع این کتابچه‌ها [کتابچه‌های میزان مالیات هر منطقه] مسبوق و از طریقه پیچیده و درهمی که مالیات هر محل به وسیله آن حساب یا وصول می‌شود، مطلع بودند. هر یکی از پیشکاران یا مأمورین جزء، کتابچه‌های مالیاتی نقاط ابواب جمعی خودشان را ملک طلق خود می‌دانست، نه متعلق به دولت، اگر کسی می‌خواست از تفصیل آن کتابچه‌ها مسبوق شود، یا بداند که مالیات هر محل چقدر وصول شده و چقدر آن را برای خود ذخیره و پس نهاد نموده‌اند، مستوفیان مزبور متغیر و غضبناک می‌شدند» (شوستر، اختناق ایران، ص ۳۴۱).

مورثی بودن شغل مستوفی و عدم نظارت بر عملکرد آنها، موجب اختلاس‌های مالی توسط این گروه می‌شد. مورثی بودن مانع ورود افراد شایسته به این مقام می‌شد و در نتیجه فساد مالیاتی دامنه‌دار و مداومی در امور مالی وجود داشت.

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۴۱

با توجه به این سخن ناصرالدین‌شاه که «... قشونی داریم و نه مهمات قشونی» و این گفته میرزا علی‌خان امین‌الدوله که «ایران قشون منظم آبرومند می‌خواهد. ایران باید معاشرش منظم باشد. هر ساعت سفارت‌خان‌های مراسله بالا بلند به وزارت خارجه نفرستد که فلان ایل در فلان راه مال التجاره تبعه مرا سرقت کرد» (امین‌الدوله، خاطرات سیاسی، ص ۶۹ و ۲۵۸)، در باره تأثیرات و پیامدهای داخلی و خارجی فقدان ارتش حرف‌های و ثابت در دوره قاجار بحث و گفت‌وگو کنید.

- داخلی: ناامنی و در نتیجه رکود بازرگانی و کشاورزی، نابسامانی‌های اجتماعی و خونسردی‌های حکام، گردن‌کشی ایلات، بروز آشوب‌های داخلی و ...

- خارجی: نفوذ سیاسی، اقتصادی و نظامی هرچه بیشتر قدرت‌های خارجی در ایران از تصرف سرزمین‌های متعلق به کشور گرفته تا اخذ امتیازات اقتصادی، فرهنگی و حق کنسولی و ...

پاسخ فعالیت ۵ صفحه ۴۳

فکر کنیم و پاسخ دهیم

۱- با راهنمایی دبیر و با توجه به مطالبی که در درس‌های ۲ و ۳ خواندید، با یکدیگر همفکری کنید و دلایل شکست ایران از روسیه را در چارچوب محورهای مشخص شده زیر بیان کنید.

الف) نظامی: (ب) سیاسی: (پ) اقتصادی: (ت) مناسبات خارجی:

۲- به نقش سرزمین‌های جدا شده از ایران در دوره قاجار نگاه کنید. چرا با اینکه سرزمین‌های جدا شده از ایران در معاهده گلداسمیت، پاریس و آخال بسیار وسیع است، دو معاهده ترکمانچای و گلستان بیشتر در ذهن مردم ایران، قبیح و ماندگار شده است؟

۱- الف) نظامی: ضعف نظامی و تجهیزاتی ایران و نداشتن تاکتیک‌های درست جنگی در مقابل توان نظامی و تجهیزاتی نوین روس‌ها و ناآگاهی آنها از تحولات نظامی این کشور.

ب) سیاسی: ناتوانی فتحعلی‌شاه در تأمین تدارکات سپاه، بی‌کفایتی و سستی برخی از فرماندهان مانند آصف‌الدوله

پ) اقتصادی: ضعف اقتصاد سنتی ایران که توان پرداخت هزینه‌های سنگین لشکر ایران در مقابل نیروی مهاجم را نداشت.
ت) مناسبات خارجی: عهدشکنی‌های فرانسویان پس از قرار داد فین‌کناشتاین؛ ناپلئون فرانسوی بر خلاف تعهداتش به ایران در نبرد با روسیه کمکی نکرد و دست دوستی به سمت روس‌ها دراز کرد. همچنین به عهدی‌های انگلیسی‌ها در کمک به ایران در مقابل روس‌ها، عامل دیگری در شکست ایران از روس‌ها می‌باشد.

۲- تکیه بیش از حد به قول و قرارهای دو کشور انگلیس و فرانسه که حاصلی جز نفوذ آنها به ویژه انگلیسی‌ها و شکست در جنگ با روسیه نداشت

پاسخ فعالیت ۶ صفحه ۴۳

تحلیل و قضاوت

پاسخ ناصرالدین‌شاه را به اعتراض دولت انگلستان به امضای قرارداد آخال توسط ایران بخوانید و تحلیل و قضاوت خود را درباره سیاست و کشورداری ناصرالدین‌شاه و موقعیت بین‌المللی حکومت قاجار بیان کنید.

«باید جواب نوشت، ما چیزی به روس ندادیم. شما که انگلیس هستید در این فقره داده‌اید. اگر از اول روس را از این همه پیش آمدن به سمت آخال و ترکمان رسماً و قویاً مانع می‌شدید، البته روس‌ها میدان جولان بازی خودشان را کمتر می‌کردند، بلکه هیچ نمی‌توانستند داخل شوند. وقتی که مثل شما دولتی قوی نتواند سد راه و خیال روس‌ها را بکند، ما به طریق اولی نمی‌توانیم. روس آمد آخال را گرفت؛ ما چه می‌کردیم؟ بعد گفت سرحد طبیعی خراسان و ترکمان را باید معلوم بکنید و قرار بدهید؛ ما چه می‌کردیم اگر قبول نمی‌کردیم؟ به رضایت خودش همان طور که آخال را تصرف کرد، حد طبیعی ترکمان را هم با خراسان به زور تصرف می‌کرد. آن وقت آیا ما باید با روس‌ها جنگ کنیم، آیا شما به ما امداد قشونی و پولی و اسلحه می‌کردید یا نه؟»

(نورائی، گفت‌وگوی ملک‌خان با لرد سالیسبوری، بررسی‌های تاریخی، ص ۱۵۳-۱۵۴).

ناصرالدین‌شاه درصدد برآمد تا از رقابت انگلیسی‌ها با روس‌ها در اراده کشور بهره‌برد و مانع دست‌اندازی‌های روس‌ها به ایران شود. در ناصرالدین‌شاه سعی می‌کرد با رویارو قراردادن این دو قدرت در مقابل هم، تضمینی برای بقای حکومتش به دست آورد. او ناتوانی خود را از اداره کشور ابراز می‌دارد. این سیاست پشت‌گرمی به دولت‌های خارجی موجب می‌شد تا شاه کشور را از داشتن نیروی نظامی قوی بی‌نیاز بداند و دست به اصطلاحات نزند.

پاسخ فعالیت ۷ صفحه ۴۴

بررسی شواهد و مدارک

مفاد عهدنامه‌های مجمل و مفصل را که دبیر در اختیار شما قرار می‌دهد، بخوانید و ضمن استخراج، تلخیص و مقایسه تعهدات ایران و انگلستان، با توجه به محتوای درس، موارد نقض این تعهدات توسط طرفین را مشخص کنید.

انگلستان در هر دو عهدنامه تعهد داده بود که به ایران در مقابل تعرض کشور دیگر کمک نظامی یا مالی بکند و همچنین از کمک به سرکشان و شاهزادگانی که علیه تاج و تخت پادشاه قاجار قیام کنند، خودداری کند. در مسئله افغانستان دخالتی نکند و آن را موضوع داخلی ایران به حساب آورد، در عوض از ایران تضمین می‌خواست تا از کشورهایی که دشمن انگلیس محسوب می‌شوند پیمان نبندد و افراد نظامی استخدام نکند و مهم‌تر آنکه ایران محل عبور نیروهای رقیب انگلستان به طرف هند نشود.

ایران سعی نمود تمام بندهای این قرارداد را به اجرا در آورد مثلاً هرگونه رابطه خود با فرانسویان را قطع کند و به نفع انگلستان موضع بگیرد، ولی انگلستان مفاد این قرارداد را زیرپا گذاشت و به ایران در مقابل هجوم روس‌ها به ایران کمکی نکرد، از امیران شورشی افغانستان حمایت کرد و زمینه جدایی افغانستان از ایران را فراهم ساخت.

پاسخ پرسش‌های نمونه صفحه ۴۶

۱- شرایط سیاسی نظامی ایران با روسیه و انگلستان در عصر قاجار چه تفاوت‌های اساسی داشت؟

کشورهای اروپایی پس از گذراندن تحولات بزرگ سیاسی - اقتصادی مانند انواع انقلاب‌ها به خصوص انقلاب صنعتی به کشورهای قدرتمند تبدیل شدند و به سلاح‌های جدید نظامی دست یافتند. در نقاط مختلف جهان حضور نظامی، سیاسی و اقتصادی پیدا کردند، در حالی که کشور ایران هنوز ساختار کهن نظامی و سیاسی خود را حفظ کرده بود و نسبت به ارتش و سلاح‌های مدرن اروپایی، متکی به سپاه ایلیاتی و

سستی خود بود و از هرگونه اصلاحاتی در ساختارهای سیاسی و نظامی ناتوان بود در نتیجه مورد شکست‌های سنگین نظامی واقع شد و امتیازات زیادی را به نفع روس‌ها و انگلیسی‌ها از دست داد.

۲- چرا شاهان قاجار قادر به اعمال کامل قدرت استبدادی خود نبودند؟

* نداشتن ابزارهای لازم مانند نظام اداری کارآمد و ارتش ثابت حرفه‌ای برای اعمال قدرت

* نفوذ اجتماعی و دینی روحانیت و مراجع شیعه * قدرت سیاسی و نظامی ایلات * وجود قدرت‌های استعمارگر در ایران

۳- به نظر شما، مهم‌ترین آثار و پیامدهای زیانبار عهدنامه ترکمانچای چه بود؟

دادن حق مصونیت قضایی (کاپیتولاسیون) به اتباع کشور روسیه که دست آنها را برای دخالت در امور داخلی ایران تا دهه‌ها بازگشت و جدا شدن سرزمین‌های وسیعی از ایران

۴- ایران در دوره قاجار از چه جهاتی برای انگلستان اهمیت داشت؟

حفظ هندوستان و جلوگیری از رسیدن رقابیش به هند از طریق ایران، نفوذ و دخالت سیاسی، نظامی و اقتصادی در منطقه استراتژیک خلیج فارس و جزایر آن.

۵- علت اساسی توجه فرانسه به ایران در زمان ناپلئون چه بود؟ چرا روابط ایران و فرانسه در زمان فتحعلی‌شاه به شکست انجامید؟

* چون ایران مناسب‌ترین راه برای دستیابی ناپلئون به هند و شکست انگلستان در این مستعمره‌اش بود.

* به دلیل عهدشکنی فرانسوی‌ها؛ چون ناپلئون اندکی بعد از قرار داد، تمام تعهدات خود در پیمان با ایران را زیر پا گذاشت و با روسیه صلح کرد؛ هیئت نظامی فرانسوی‌ها را از ایران فراخواند و حکومت قاجار را در مقابل روس‌ها تنها گذاشت.

۶- منابع مورد استناد در این درس را استخراج و فهرست کنید.

عکس‌های تاریخی از دوره قاجاریه، دانشنامه جهان اسلام، سفرنامه رضاقلی میرزا، روزنامه خاطرات ناصرالدین‌شاه، کتاب اختناق ایران از مورگان شوستر آمریکایی، کتاب تاریخ ایران مدرن نوشته آبراهامیان، خاطرات سیاسی امین‌الدوله، بررسی‌های تاریخی بخش گفت‌وگوی ملکم‌خان با لرد سالیسبوری.

جواب فصل ۴ اوضاع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عصر قاجار تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۴۷

بحث و گفت و گو

به چند گروه ۳ تا ۵ نفره تقسیم شوید و درباره این موضوع که شناخت گروه‌های اجتماعی دوره قاجار از چه جهاتی در فهم تاریخی ما از این دوره اهمیت دارد، با یکدیگر بحث و گفت‌وگو کنید. سپس، نماینده هر گروه جمع‌بندی نظرات گروه را در کلاس ارائه دهد.

- میزان تأثیرگذاری این گروه‌ها در جامعه ایران عصر قاجار

- شناخت روابط اجتماعی طبقات با یکدیگر

- فهم دوره تاریخی انقلاب مشروطه

- نقش نیروهای خارجی در تحولات داخلی ایران

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۵۰

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را که هر دو درباره اصفهان عصر قاجار است، بخوانید و ضمن مقایسه آنها با یکدیگر، به پرسش‌های مربوط به آنها پاسخ دهید.

متن ۱- «مشاهده کاروان‌های مملو از کالا هر فرد انگلیسی را خشنود می‌سازد، منچستر پارچه‌های بازار اصفهان را تأمین می‌کند و این کالا رو به افزایش است. دو کمپانی زلگر و هرتز و نیز کمپانی تجارتي خلیج فارس در اینجا تجارت کالاهای ما را بر عهده دارند و تمام نفع آنان عاید مؤسسات اقتصادی ما می‌شود» (کرزن، ایران و قضیه ایران، ج ۲، صص ۵۱-۵۲).

متن ۲- جماعت چیت ساز؛ صنعتی بسیار بزرگ است. سابق خیلی جمعیت و رواج داشت. الان نسبت به پیش تخفیف کلی کرده .... متاعشان باز به همه ولایات ایران می‌رود ولی قماش فرنگی خیلی بازارشان را شکسته، نصف از ایشان باقی‌مانده است (تحویل دار اصفهانی، جغرافیای اصفهان ...، ص ۹۴).

جماعت زری باف؛ سابق زری بافی شیوع داشت و زری از پارچه‌های مرغوب ایران بود و مخصوص به اصفهان، لباس رنگین و زرین بزرگان و شاهزادگان و خلعت سنگین سلاطین می‌شد... حالا این صنف و این صنعت شکسته و منسوخ شده است، اکنون صانعش حقیر و متاعش قلیل است (همان، ص ۹۷).

جماعت نساج؛ سابق که پارچه‌های فرنگی شایع نبود، از اعلی و ادنی^۱ حتی ارکان دولت و بعضی از شاهزادگان عظام قدک پوش بودند. بدین جهت قدک‌های بسیار ممتاز خوب از هشت چله الی سی چله در اصفهان می‌بافتند... رنگ‌های پخته صباغی اصفهان را هم که بر آن می‌افزودند، نزاکنی پیدا می‌نمود... چندین سال است پارچه‌های زرد و سرخ باطن سست فرنگستان رواج گرفته، هر دفعه اقمشه ایشان طرح تازه بوده و هر کدام به نظرها تازگی داشته، مردم ایران جسم و جان خود را رها کردند و دنبال رنگ و بوی دیگران بالا رفتند و در واقع در این مرحله به ضررها رسیدند (همان، ص ۱۰۰-۱۰۱).

جماعت تفنگ ساز؛ بازار بزرگ مخصوص در اصفهان دارند. عهد خاقان مغفور، استاد حسین نامی پیدا شد، تفنگ‌های مخصوص کارخانه او معروف است. بهتر از استادان مشهور روسی قدیمی شد... شاگردانی داشت که بعد از او خوب کار می‌کردند. باز هم استادان دیگر اصفهان متعدد بودند و هستند؛ این سنوات غالب اینها در کارخانه‌های طهران از بیکاری مرمت کاری می‌کنند (همان، ص ۱۰۸).

۱- برداشت شما از متن چیست؟ چه چیزی سبب خشنودی این انگلیسی شده است؟

۲- با بررسی دو متن، علت انحطاط و رکورد صنایع دستی ایران در دوره قاجار را تحلیل و ارزیابی کنید.

۱- نفوذ و حضور گسترده شرکت‌های اقتصادی انگلیسی و کالاهایشان در بازارهای ایران و ورشکستگی صنایع به خصوص صنایع دستی در ایران و بیکار شدن کارگران ایرانی.

۲- در پی امتیازات و قراردادهای اقتصادی با اروپاییان، سیل کالاهای اروپایی به بازار ایران سرازیر شد و به دلیل تنوع و نه کیفیت مورد استقبال مردم قرار گرفت. اقتصاد سنتی و بازاری ایران در مقابل کالاهای اروپایی عقب نشینی کرد. دولت هم در این خصوص از اقتصاد داخلی حمایت چندانی انجام نداد.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۵۱

بحث و گفت و گو

به نظر شما، افزایش تولید در برخی از شاخه‌های کشاورزی و بی توجهی به تولید کافی غلات چه نتایج می‌توانست داشته باشد؟ آیا میان افزایش تولید برخی محصولات کشاورزی با قحطی‌های پیاپی و کمبود مواد غذایی به ویژه نان در دوره قاجار ارتباطی وجود دارد؟ در این باره بحث و استدلال کنید.

بله. به دلیل تجاری شدن کشاورزی، به تولید محصولاتی توجه شد که سودآوری برای بازرگانان داشته باشد. این مسئله کشاورزی را از تولید محصولات غذایی اساسی و روزمره مورد نیاز مردم مانند گندم دور کرد. در نتیجه به تدریج کمبود آذوقه و قحطی در اجتماع شیوع یافت.

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۵۲

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.

«در هر جایی که زراعت این نبات [سیب زمینی] معمول و متداول شد، بالای قحط و مجاعه آنجا راه ندارد و هیچ یک از حبوبات جای گندم را نمی‌گیرد. گیاه سیب زمینی که قوتش جزئی کمتر از گندم است. پس هرگاه در تمام نقاط ایران زراعتش را چنانچه شایسته است معمول و مجری دارند، فواید عمده‌ای عاید زارعین و ملاکین خواهد شد» (روزنامه فلاح مظفری، شماره ۸، سنبله ۲ یونت ۳ ثیل ۱۳۴۱ قمری (ص ۱۰۹)).

۱- به نظر شما مطالعه درباره غذاها چه نقشی در فهم تاریخ اجتماعی یک دوره می‌تواند داشته باشد؟

۲- با مطالعه متن، برداشت خود را با دیگر دوستانان در میان بگذارید و درباره نظرات خود بحث و گفت‌وگو کنید.

۱- درک سطح زندگی مردم و توان مالی و قدرت خرید آنان، نگرش آنها نسبت به مسئله تغذیه، مناسبات اقتصادی میان مردم و نقش نیروهای تولیدکننده، نوع نگاه دولت و حکام به مسائل کشاورزی و تجارت.

۲- توجه به تنوع محصولات و نیازهای غذایی مردم و ترس از کمبود آذوقه در بین مردم و ...

پاسخ فعالیت ۵ صفحه ۵۴

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما چرا امیر کبیر دستور داد، استادان و معلمان مدرسه دارالفنون از کشورهایی غیر از روسیه و انگلستان (مانند فرانسه و اتریش) استخدام شوند؟

با توجه به پیشینه استعماری کشورهای روسیه و انگلیس و اهداف جاه طلبانه آنان نسبت به ایران، امیر کبیر هرگز به عملکرد آنان اعتماد نداشت و مایل نبود اتباع این کشور را در دارالفنون به کار گیرد تا این موسسه آموزشی را به عنوان پایگاهی برای نفوذ فرهنگی و مطامع سیاسی خود در آورند.

پاسخ فعالیت ۶ صفحه ۵۸

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.

«زمانی که به تأدیب جهال و رفع اغتشاش ولایت، مرکب همایون شاهنشاه (محمدشاه) ... با چهل عرآده توپ و چهل هزار قشون ... تشریف فرمای اصفهان گردید ... معبرها و قراول خانه‌های شهر جمعاً چاتمه سرباز مستحفظ، از خان‌ها تفنگ می‌خواستند و از اعیان و ملاها مقصر، از ساکنین بلده و دهات سیورسات، از مالکین و عمال شهر و بلوکات هشتاد هزار تومان بقایای لاوصول سنوات و زارعین مستأصل، سلطان زمان در غضب، ... توپچیان و سربازان قیامت به پا کردند. میرغصبان خون اشرار ریخته ... آحاد ناس به ذکر «وانفسا» گرفتار، فردی از افراد را یارای گفتار نبود. عاقبت تدبیر شفاعت به دست تقلید این جماعت بود که روزی جهت تفریح شاهنشاه مبرور بقال بازی و اسباب خوانچه به حضور مبارک بردند ... بی عدالتی‌های ... مستحفظین و محصلین و مستوفیان و مباشران تمام ظاهر کردند، همان روز از خاصیت این حکمت عملی، موکلین ممنوع، متهمین معاف، بقایا بخشیده شدند» (تحویله دار اصفهانی، جغرافیای اصفهان، ص ۸۷).

۱- برداشت آزاد شما از متن چیست؟

۲- هنرمندان پیام مظلومان و ستم‌مأموران حکومت را چگونه به گوش محمدشاه رساندند؟

۱- نبود آزادی‌های سیاسی و قانونی برای مردم و در عوض وجود اختیارات و آزادی و خودسری‌های مأموران و نمایندگان دولت در ظلم و ستم نسبت به مردم و دفع خشونت آمیز اعتراضات مردم. این نشان از بی‌عدالتی و تبعیض اجتماعی در جامعه دارد و هیچ مرجع قانونی مستقلی برای رسیدگی به اعتراضات وجود نداشت.

۲- در روز شادی و تفریح شاه در قالب نمایش و بازی پیام خود را به گوش شاه رساندند.

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۶۰

۱- وضعیت تجارت خارجی ایران را در دوره قاجار چگونه ارزیابی می‌کنید؟

از یک سو نفوذ اقتصاد سرمایه‌داری و بازرگانی کشورهای اروپایی و روسیه باعث رکود و ضعف اقتصاد داخلی ایران شده بود و بسیاری از صنایع داخلی را به ورشکستگی کشانده بود مانند صنایع نساجی و صنایع دستی و از طرف دیگر باعث شکوفایی بخشی از تجارت داخلی گردید که جنبه تجاری جهانی داشت مانند پنبه و یا صنعت فرش و ...

۲- نظام تولید در دوره قاجار بر چه محورهایی استوار بود؟

الف) شیوه تولید سهم‌بری دهقانی روستاییان بی‌زمین اغلب با کار بروی اراضی مالکان گاه تا یک سوم محصول را به عنوان بهره مالکانه تحویل ارباب می‌دادند. بخشی نیز به عنوان مالیات به دولت پرداخته و بخشی نیز سهم خودشان می‌شد.

ب) شیوه تولید خرده کالایی دولتی و خصوصی (اقتصاد شهری)، کارگران و اصناف و تولیدکنندگان شهری در کارگاه‌ها و مراکز تولید شهری.

ج) شیوه تولید شبانکارگی (شبانی) یا ایلیاتی (ایلات و کوچ‌نشینان) نظیر تولید، گوشت، پوست، پشم، گلیم، فرش ایلاتی، لبنیات و ... ۳- تأثیر عناصر فرنگی را بر معماری عصر قاجار چگونه ارزیابی می‌کنید؟

ورود عناصر فرنگی باعث شد تا معماری ایرانی از حالت سنتی به درآید و با معماری جدید ترکیب و تلفیق شود بنابراین ما در دوره قاجار ترکیبی از معماری ایرانی و اروپایی داریم که در بناها به کار رفت و با عنوان بناهای «کارت پسنالی» معروف شد. مانند کاخ شمس‌العماره واقع در مجموعه کاخ گلستان. همچنین بسیاری از بناهای این دوره به سبک معماری اروپایی ساخته شد. مانند: پست‌خانه، تلگراف‌خانه، تلفن‌خانه و بانک‌ها، دفاتر روزنامه‌ها، تماشاخانه‌ها ...

۴- هنر نگارگری در عصر قاجاریه چه وضعیتی داشت؟
 سنت نگارگری ایرانی در دوره قاجار تحت تأثیر هنر نقاشی مدرن اروپایی قرار گرفت و سبک نوینی در نقاشی به وجود آمد و هنرمندان و نقاشان بزرگی مانند کمال‌الملک پا به عرصه نهادند. اما بسیاری از هنرمندان سعی می‌نمودند همچنان سبک سنتی نگارگری ایرانی را حفظ کنند.
 ۵- علل رشد و ترقی صنعت فرش را در دوره قاجار بررسی کنید.

- * ارزیابی نیروی کار
- * طرح و نقش‌های زیبا و متنوع
- * هنرمندی و ظرافت بافندگان ایرانی
- * تقاضای بازار جهانی
- * سرمایه‌گذاری خارجی در تولید و تجارت.

جواب فصل ۵ نهضت مشروطه ی ایران تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۶۱

عهده‌نامه‌های استعماری که در دوران قاجار بسته شد چه تاثیری بر شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه ایران داشت؟
 کرد.

حضور ایرانیان در جنگ‌های ایران و روس و رو به رو شدن با یک قدرت شبه اروپایی سبب جلب توجه حاکمان و نیز مردم ایران به پیشرفت‌های اروپا شد و با ایجاد این ذهنیت که ایران از دنیای مدرن عقب مانده است و دلیل اصلی این عقب ماندگی حاکمیت قاجار است، سنگ بنای درخواست تغییر گذاشته شد؛ تغییر در سیاست قانون و نهایتاً ساختار حکومت که در انقلاب مشروطه نمود یافت. تلاش‌های افرادی مانند عباس میرزا، امیرکبیر، قائم مقام فراهانی و ... در این زمینه گواه این مسئله است. دولتمردان، بازرگانان و روحانیون به تدریج با غرب آشنا شدند. در روزنامه‌ها و کتاب‌ها به مقایسه اوضاع ایران با غرب پرداختند و کم‌کم نمود این مسئله در هنر، ادبیات و فرهنگ مردم ظهور کرد.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۶۲

با یکدیگر بحث و گفت‌وگو کنید که چرا مطالعه انقلاب مشروطه در تاریخ معاصر ایران اهمیت دارد؟
 - با این انقلاب دوران جدیدی در زندگی ایرانیان آغاز شد و نیز تحولات بعدی در تاریخ ایران را تحت تأثیر قرار داد.
 - برای اولین بار در ایران مجلس تأسیس و قانون اساسی نوشته شد و از حقوق مردم سخن به میان آمد و حکومت سلطنتی ایران تبدیل به حکومت مشروطه گردید.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۶۳

چرا برخی روزنامه‌های فارسی زبان در خارج از کشور چاپ می‌شد؟
 به دلیل حاکمیت استبداد و نظارت شدید دستگاه حاکم بر نشریات اجازه نوشتن و تحلیل مسائل سیاسی و اجتماعی وجود نداشت؛ لذا روزنامه‌ها در خارج چاپ می‌شد و مخفیانه وارد کشور می‌شد.

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۶۴

بخشی از نامه سیدجمال‌الدین در ادامه آمده است. آن را بخوانید و درباره موضوعات اصلی مطرح شده در آن، گفت‌وگو کنید:
 « من در موقعی این نامه را می‌نویسم که در زندان محبوسم، نه انتظار نجات دارم و نه امید حیات. حبس برای آزادی انسان است و کشته می‌شوم برای زندگی قوم. ولی افسوس می‌خورم از اینکه کشت‌های خود را نذر نمودم، به آرزویی که داشتم کاملاً نائل نگردیدم. شمشیر شقاوت نگذاشت بیداری ملل مشرق را ببینم، دست جهالت فرصت نداد صدای آزادی را از حلقوم ملت‌های مشرق بشنوم. ای کاش من تمام بذر افکار خود را در مزرعه مستعد افکار ملت کاشته بودم. چه خوش بود بذره‌های بارور مفید خود را در زمین شوره زار سلطنت، فاسد نمی‌نمودم. آنچه در آن مزرعه کاشتم به رشد رسید، هر چه در این زمین کویر غرس نمودم فاسد گردید. در این مدت هیچ یک از تکالیف خیرخواهانه من به گوش سلاطین مشرق فرو نرفت. همه را، شهوت و جهالت مانع از قبول گشت. امیدواری‌هایم به ایران بود، با هزاران وعده و وعید به ترکیا احضارم کردند، این نوع دست بسته و مقهور نمودند. غافل از اینکه، صفحه روزگار حرف حق را ضبط می‌کند. باری، من از دوست گرامی خود خواهشمندم این آخرین نامه را به نظر دوستان عزیز و هم‌مسلك‌های ایرانی من برسانید و زبانی به آنها بگویید شما که می‌وَد

رسیده ایران هستید برای بیداری ایرانی دامن همت به کمر زدید، از حبس و قتال ترسید، از جهالت ایرانی خسته نشدید، از حرکات مذبحخانه سلاطین متوحش نگردید، با نهایت سرعت بکوشید، با کمال چالاکی کوشش کنید، طبیعت به شما یار است و خالق طبیعت مددکار. سیل تجدد به سرعت به طرف مشرق جاری است. بنیاد حکومت مطلقه و مستبد، منعدم شدنی است، شماها تا می‌توانید در خرابی اساس حکومت مطلقه و مستبد بکوشید نه به قلع و قمع اشخاص. شما تا توان دارید در نسخ [برداشتن] عاداتی که میان سعادت و ایرانی سَدّ سدید گردیده، کوشش نمایید؛ نه در نیستی صاحبان عادات. هرگاه بخواهید به اشخاص مانع شوید وقت شما تلف می‌گردد. سعی کنید موانعی را که میانه الفت شما و سایر ملل واقع شده رفع نمایید. گول عوام فریبان را نخورید...»

(تاریخ بیداری ایرانیان، ج ۱، مقدمه مؤلف، صص ۶۷-۶۸ [با اندکی تصرف])

۱- وجود استبداد شدید در ایران

۲- وجود جهالت و کمبود بلوغ فکری و اجتماعی

۳- ارزیابی انجام اصلاحات در امور اجتماعی

۴- عدم همراهی حاکمان کشورهای غربی و شرق زمین

۵- دادن روحیه به مردم برای مبارزه تا رسیدن به هدف که همان از بین بردن استبداد و ایجاد حکومت مبتنی بر قانون بود

جواب فعالیت ۵ صفحه ۶۶ تاریخ دوازدهم

اجرای نمایش

قسمت‌هایی از رساله مقیم و مسافر را انتخاب کنید، به صورت نمایش در کلاس اجرا کنید و نتیجه‌گیری کنید که نویسنده رساله موافق مشروطه است یا مخالف آن؟

پاسخ: این رساله گفتگوی است میان مسافر نماد یک مشروطه خواه دینی با حاجی مقیم نماینده چهره های دیندار که نسبت به مشروطیت بدبین است. به عبارتی این رساله قرائت شرعی و روایتی اسلامی از نظام سیاسی مشروطه است که در دفاع از مشروطیت نوشته شده است.

جواب فعالیت ۶ صفحه ۸۶

به نظر شما چرا نمایندگان مجلس شورای ملی در نوشتن قانون اساسی مشروطه شتاب داشتند؟

پاسخ: شتاب در نوشتن قانون اساسی به چند دلیل بود:

۱- شدت گرفتن بیماری مظفرالدین شاه که نسبت به مشروطه موضع خصمانه ای نداشت

۲- نگرانی بابت روی کار آمدن محمد علی میرزای ولیعهد که تفکراتی ضد مشروطه داشت.

۳- بهره گیری از فضای هیجانی جامعه برای تصویب قانون اساسی.

۴- به حاشیه راندن گفتمان شیخ فضل الله نوری (مشروطه مشروع) چرا که برخی از نمایندگان نگرشی غیر دینی از مشروطه را مد نظر داشتند

۵- مخالفت روسیه با مشروطه

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۶۹

۲- چه کتاب های خاطراتی از آن زمان به یادگار مانده است؟

۱- تاریخ بیداری ایرانیان؛ ناظم الاسلام کرمانی

۲- تاریخ مشروطه ایرانیان؛ احمد کسروی

۳- واقعات اتفاقیه در روزگار؛ شریف کاشانی

۴- خاطرات یحیی گزارشی از بطن حادثه

پاسخ فعالیت ۷ صفحه ۷۰

به نظر شما چرا شیخ فضل اهلل نوری به اجرای این اصل اصرار داشت؟

شیخ فضل اهلل که جدایی دین از سیاست را بعد از تحصن در سفارت انگلستان در جریان مهاجرت کبری، درک کرده بود و معتقد بود که دین اسلام برای تمام امور زندگی قوانینی دارد تالش کرد حداقل نظارت شریعت یعنی نظارت مجتهدان طراز اول بر مصوبات مجلس در جهت مطابقت آن ها با قوانین شرع در قانون اساسی لحاظ شود تا جلوی کنار گذاشتن کامل دین از امور سیاسی را بگیرد.

پاسخ پرسش‌های نمونه صفحه ۷۷

۱- چه عواملی زمینه‌های نهضت مشروطه را فراهم کرد؟

۱- از دست رفتن بخش‌هایی از سرزمین ایران ۲- ضربه استعمار بر مملکت ۳- استبداد دستگاه حاکم ۴- مخالفت‌های مردم و علما با استبداد و استعمار ۵- ورود اندیشه‌های جدید

۲- مهاجران در هجرت صغری چه خواسته‌هایی داشتند؟

۱- ایجاد عدالت‌خانه در همه شهرها برای رسیدگی به شکایت‌های مردم و برقراری عدالت در جامعه

۲- عمل به قانون اسلامی به‌طور دقیق و به‌دوراز ملاحظه‌های شخصی

۳- سفارت انگلیس در نهضت مشروطه چگونه از سنت بست‌نشینی به سود منافع خود استفاده کرد؟

دولت انگلستان برخلاف دولت روسیه که از درباره حمایت می‌کرد به‌ظاهر پشتیبان نهضت مشروطه بود انگلستان برای نیل به مقاصد و منافع استعماری‌اش این سیاست را در پیش گرفته بود سفارت انگلستان در تهران که آرزویی جز اخراج طرفداران روسیه را از دربار نداشت عده‌ای از عامل‌های شناخته‌شده خود را در بین آزادیخواهان وارد و مردم را به تحصن در سفارتخانه تشویق کرد.

۴- دولت روسیه به چه دلایلی با نهضت مشروطه مخالفت می‌کرد؟

۱- جلوگیری از نفوذ انگلیس در نهضت مشروطه

۲- کمک به محمدعلی شاه که طرفدار روس بود

۳- پیشگیری از پیام‌های ملت‌های قفقاز برای گرفتن آزادی

۵- روسیه و انگلستان بر اساس قرارداد ۱۹۰۷ چرا و چگونه ایران را میان خود تقسیم کردند؟

علت امضای قرارداد ۱۹۰۷ حضور آلمان به‌عنوان یک قدرت جدید در صحنه سیاست جهان بود با درخطر قرار گرفتن مستعمره‌های روس و انگلیس در جاهای دیگر دنیا توسط استعمارگر جدید یعنی آلمان آن‌ها اختلافات را کنار گذاشتند و به‌موجب قرارداد ۱۹۰۷ ایران را میان خود تقسیم کردند.

بر اساس این قرارداد ایران به سه منطقه تقسیم شد منطقه شمال از خط فرضی بین قصر شیرین اصفهان یزد خواف و مرز افغانستان حوزه نفوذ روسیه شناخته شد منطقه جنوب از خط فرضی بین بندرعباس کرمان بیرجند زابل و سرهای افغانستان که دارای ارزش حیاتی برای دفاع از هند بود قلمرو نفوذ انگلستان مقرر گردید قسمت سوم که شامل کویرها و بیابان‌های بی‌آب و علف بود منطقه بی‌طرف را متعلق به ایران شناخته شد.

جواب فصل ۶ جنگ جهانی اول و ایران تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۷۸

بحث و گفت و گو

با راهنمایی دبیر، درباره این موضوع با یکدیگر بحث و گفت‌وگو کنید: چرا با وجود سابقه طولانی جنگ میان جوامع و کشورها در طی تاریخ بشر، جنگی که در فاصله سال‌های ۱۹۱۴ تا ۱۹۱۸ م میان برخی کشورها رخ داد، به جنگ جهانی یا بین‌الملل معروف شد؟ برای دیدگاه خود دلیل بیاورید.

زیرا دامنه این جنگ از قاره اروپا فراتر رفت و به قاره‌های دیگر از جمله آسیا و منطقه خاورمیانه هم کشیده شد. کشورهایی که وارد این جنگ شدند از چند قاره بودند؛ مثلاً ژاپن و امپراتوری عثمانی از قاره آسیا و یا کشور ایالات متحده آمریکا از قاره آمریکا.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۸۰

بررسی نقشه‌های تاریخی

نقشه بالا را با نقشه سیاسی اروپا در سال‌های ۱۹۱۸ ۱۹۱۵ م (صفحه ۸۳)، مقایسه کنید و تغییرات آن را بنویسید.

در سال ۱۸۱۵ هنوز کشورهای آلمان و ایتالیا تشکیل نشده بودند و به صورت چندین ایالت جدا از هم اداره می‌شدند. همین‌طور امپراتوری عثمانی تجزیه نشده بود و قلمروش تا مناطقی از بالکان ادامه داشت؛ اما در سال ۱۹۱۴ کشورهای آلمان ایتالیا به صورت مستقل تشکیل شده بودند و مناطق بالکان از قلمرو امپراتوری عثمانی خارج شده بود.

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۸۳

به چند گروه تقسیم شوید. در هر گروه، درباره تأثیر یکی از مسائل زیر در بروز جنگ جهانی اول تحقیق کنید و گزارش نهایی آن را در کلاس ارائه کنید.

«اختلافات مرزی و دشمنی آلمان و فرانسه»؛ «رقابت آلمان با انگلستان بر سر مستعمرات»؛ «جنب‌شهای مل‌یگرایی در اروپای شرقی»؛ «دخالت قدرتهای بزرگ در شب‌هجزیره بالکان».

بر عهده دانش‌آموز

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۸۰

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما، آیا قتل ولیعهد اتریش و همسرش علت اصلی جنگ بی‌ناملل یا فقط بهانه‌های برای شروع آن بوده است؟ این حادثه فقط بهانه‌ای برای آغاز جنگ بود. پیش از این واقعه تمام مقدمات جنگ فراهم شده بود. بین قدرتهای بزرگ صنعتی و نظامی رقابت‌های شدیدی در جریان بودند و به دو دسته رقیب تقسیم شده بودند.

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۸۶

بررسی و مقایسه نقشه‌های تاریخی

با مقایسه نقشه سیاسی اروپا و غرب آسیا (خاورمیانه) پیش از قرارداد ورسای و پس از آن، چند مورد از تغییرات مرزهای سیاسی را فهرست کنید. پیش از قرارداد ورسای کشورهای آلمان، اتریش - مجارستان و عثمانی تجزیه نشده بودند و هر کدام به صورت کشوری بزرگ همراه با مستعمره‌هایی در اروپا حضور داشتند. اما در جنگ جهانی اول این کشورها شکست خوردند و سپس تجزیه شدند. بخش‌هایی از سرزمین آلمان به نام آلتاس و لرن جدا گردیدند و به فرانسه تعلق گرفتند. قسمت‌های دیگری نیز به بلژیک و لهستان داده شد. امپراتوری عثمانی و اتریش - مجارستان تجزیه شدند و هر کدام به صورت سه کشور مجزا درآمدند. کشورهای کوچک اروپای شرقی شکل گرفتند. از تجزیه امپراتوری عثمانی کشورهای ترکیه و کشورهای عربی سوریه، لبنان، عراق، اردن، و فلسطین به وجود آمدند.

پاسخ فعالیت ۵ صفحه ۸۷

تحلیل و قضاوت

متن زیر را بخوانید و برداشت خود را از آن در کلاس بیان کنید.

«جنگ بر فیلسوفان و هنرمندان عمیقاً تأثیر گذاشت. از آغاز [عصر] روش ناندیشی، به نظر می‌رسید پیشرفت فنی و عدالت سیاسی، دگرگونی مثبتی به بار می‌آورد. فرهنگ اروپا و ایالات متحده... از فرهنگ‌های دیگر برتر می‌نمود. با این حال، مردم این فرهنگ‌ها در خشن‌ترین و مرگبارترین جنگ تاریخ شرکت کرده بودند. قدرت فنی [تکنولوژی]، کشتن مردم را کارآمدتر ساخته بود. قدرت ویرانگر هواپیماها، تانک‌ها و زیردریایی‌ها که در جنگ توسعه یافت و به کار رفت، ارزش پیشرفت فنی جهان را از دیدگاه عده‌ای از مردم با تردید روبه‌رو ساخت.» (دان، تاریخ تمدن و فرهنگ جهان، ج ۴، ص ۹۸)

پیشرفت‌های فنی جهان به عنوان وسیله و بازار قدرت و سلطه سیاسی، اقتصادی و نظامی دولت‌ها درآمد و به جای ایجاد آرامش و صلح و دوستی، نابودی، کشتار و ویرانی به بازار آورد، از این رو پیشرفت‌های فنی به تنهایی نمی‌توانست ضامن عدالت و سعادت بشر واقع شود و لازم بود در نگرش جهانیان بازنگری صورت گیرد.

پاسخ فعالیت ۶ صفحه ۸۷

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما، علت گرایش افکار عمومی ایرانیان به آلمان و دولت‌های متحد آن در جنگ جهانی اول چه بود؟

ایرانیان درصدد بودند تا با کمک دولت‌های متحد به خصوص آلمان و عثمانی بتوانند سلطه استعماری دولت‌های روسیه و انگلستان در ایران را رفع کنند و به استقلال دست یابند. دو دولت روسیه و انگلستان در عهد قاجار علاوه بر تحمیل شکست‌های نظامی بر ایران و تصرف سرزمین‌هایی از ایران، امتیازات اقتصادی زیادی از ایران گرفته بودند و در قرارداد ۱۹۰۷ کشور ایران را به مناطق نفوذی خود تبدیل کرده بودند. از این رو ایرانیان برای دفع دخالت‌های آنها به سمت رقبای آنها یعنی آلمان و عثمانی گرایش داشتند.

پاسخ فعالیت ۷ صفحه ۸۹

بررسی شواهد و مدارک

یحیی دولت‌آبادی، یکی از رجال سیاسی عصر مشروطه، دربارهٔ وضعیت روستاهای میان تبریز و زنجان در دوران پس از جنگ بین‌الملل اول می‌گوید: «دهات بی‌سکنه عرض راه، لاشه بسیار حیوانات بارکش که به واسطه قحطی سال پیش و ناامنی و غیره در هر چند قدم در اطراف و بلکه در میان راه دیده می‌شود، قبرستان‌های تازه احداث شده در نزدیک دهات و قصبات به ضمیمه احوال پریشان [و] ارتقا انگیز زن و مرد و بزرگ و کوچک مردم ستم دیده، اگر گاهی در دهات دیده شوند که تازه می‌خواهند سروسامانی بگیرند، حقیقتاً تأثر آور است. آری در راه تبریز و زنجان، دهاتی دیده می‌شود که نعش اموات در اتاق‌های ویرانه آنها مانده است و خوراک جانوران شده و اگر نظر عمومی به نقاط مختلف مملکت انداخته شود، دیده می‌شود که همه جای مملکت بی‌طرف ما در سایه جنگ اروپا و بی‌لیاقتی حکومت خود به صورت راه تبریز درآمده است» (حیات یحیی، ج ۴، ص ۸۹).

۱- آیا مأخذ فوق، یک منبع اصلی و معتبر برای موضوع مورد بحث به شمار می‌رود؟ چرا؟

۲- میان شواهد و مدارک اخذ شده با ادعای نویسنده کتاب دربارهٔ تأثیرات جنگ جهانی اول بر مردم ایران چه ارتباطی وجود دارد؟

۱- بله، زیرا نویسنده خود شاهد این اوضاع بوده و جزئیات را دقیق شرح داده است به طوری که در منابع دیگر این دوره همین اوضاع به چشم می‌خورد. بنابراین منبع اصلی برای موضوع بالا به شمار می‌رود.

۲- براساس شواهد و مدارک دیگر در نقاط مختلف ایران به خصوص مناطق جنگی در غرب ایران قحطی‌های گسترده‌ای روی داد که منجر به جان باختن بسیاری از مردم ایران در آن دوره گردید. گفته‌های نویسنده به طور کامل با نتایج جنگ جهانی اول در ایران مطابقت دارد.

پاسخ فعالیت ۸ صفحه ۹۱ (بررسی شواهد و قضاوت)

با بررسی متن کامل قرارداد ۱۹۱۹ که دبیر در اختیار شما قرار می‌دهد، دربارهٔ دیدگاه مخالفان و موافقان قرارداد قضاوت کنید.

مخالفان: قرارداد استقلال کشور را از بین می‌برد و ایران را تحت تالحمایهٔ انگلستان قرار می‌دهد.

موافقان (عاقدان): تنها راه نجات کشور، همکاری نزدیک با انگلستان است و قرارداد موجب حفظ تمامیت ارضی ایران می‌شود.

مخالفان به درستی ضررهای قرارداد ۱۹۱۹ را بر سرنوشت کشور تشخیص داده بودند.

موافقان این قرارداد که برای بستن این قرارداد حاضر به دریافت رشوه شدند، یا افرادی وابسته به بیگانه و ناتوان در اداره امور کشور و یا شرایط نابسامان کشور آنها را به فکر جلب حمایت انگلیسی‌ها برای حل مشکلات اقتصادی و سیاسی کشور انداخت.

پاسخ پرسش‌های نمونه صفحه ۹۱

۱- انقلاب صنعتی چه تأثیری در گسترش سیاست‌های استعماری داشت؟

پس از وقوع انقلاب صنعتی کشورهای اروپایی به دلیل نیاز به مواد اولیه، نیروی کار ارزان، بازار فروش محصولات و سرمایه مادی فراوان به استعمار دیگر کشورها روی آوردند. همچنین ساخت سلاح‌های آتشین مانند تفنگ، توپ و کشتی‌های جنگی به گسترش سیاست‌های استعماری کمک فراوانی کرد.

۲- جنبش‌های ملی‌گرایی در اروپای مرکزی چه تأثیری در بروز جنگ جهانی اول داشت؟

مردمان و گروه‌های قومی را که تاریخ، فرهنگ و زبان مشترکی داشتند، برانگیخت تا با هم یکی شوند و زیر پرچم حکومتی یکپارچه و مستقل و ملی قرار گیرند. مانند ایتالیایی‌ها، آلمانی‌ها، لهستانی‌ها، صرب‌ها، مجارها و ... در منطقه بالکان کشورهای روسیه، اتریش و عثمانی مداخله کردند. ملت‌های این منطقه ابتدا از زیر سلطه عثمانی‌ها بیرون آمدند، سپس مسائل این منطقه محل درگیری روسیه و اتریش گردید.

۳- اتحاد و اتفاق سه‌گانه چرا شکل گرفت؟

ابتدا کشور آلمان برای مقابله با تهدیدات فرانسه و پیشبرد سیاست‌های توسعه‌طلبانه خود در اروپا و فراسوی دریاها با کشورهای اتریش و ایتالیا اتحاد سه‌گانه بست و در مقابل دولت فرانسه برای خروج از انزوای سیاسی و پایان دادن به برتری جویی آلمان با انگلستان و روسیه پیمان اتفاق سه‌گانه را منعقد کرد.

۴- تحلیل و قضاوت شما دربارهٔ مهم‌ترین علت بروز جنگ جهانی اول چیست؟

پیشرفت‌های صنعتی، فنی و نظامی اروپاییان باعث رقابت و توسعه‌طلبی آنها و تلاش برای کسب مستعمرات بیشتر گردید. این رقابت‌ها در خود اروپا از جمله منطقه بالکان، آفریقا، منطقه خاورمیانه که بیشتر در اختیار عثمانی‌ها بود و دیگر نقاط جهان نمود یافت.

۵- با استفاده از قوه تخیل خود، آنچه را در دوران جنگ جهانی اول بر پیشینیان ما گذشته است در چند سطر بیان کنید.

- کشتار عده زیادی از مردم ایران در زمان جنگ و درگیری‌های نظامی

- بروز قحطی‌های گسترده در نقاط مختلف ایران و جان باختن مردم

- ایجاد شرایط جنگی و ناامنی در کشور و رواج راهزنی

- اختلال در کارهای کشاورزی، بازرگانی و حمل و نقل

- شورش و آشوب در نقاطی از کشور

جواب فصل ۷ ایران در دوره ی حکومت رضا شاه تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۹۲

پس از همفکری و مرور آموخته‌های قبلی، دربارهٔ شیوه یا شیوه‌های معمول به قدرت رسیدن خاندان‌ها و سلسله‌ها در تاریخ ایران بحث و گفت‌وگو کنید.

خاستگاه بسیاری از حکومت‌ها در تاریخ ایران ایلی بوده است. معمولاً به دنبال سقوط یک سلسله، دوره‌ای از هرج و مرج در جامعه پیش می‌آمد و نیاز به امنیت و نظم و احساس می‌شد. در این شرایط هر ایلی که دارای نیروی نظامی رزمنده، آموزش دیده و ورزیده و شرایط قدرت‌گیری مناسبی بود به پا می‌خاست و کنترل اوضاع جامعه و حکومت را در دست می‌گرفت. گاهی با مشارکت ایل‌ها پیرامون یک خاندان حکومت تشکیل می‌شد مانند حکومت صفویان. این وضع تا دوران قاجار ادامه داشت. در پایان دوره قاجار، حکومت پهلوی با کودتای نظامی و ابزارهای سیاسی قدرت را در دست گرفتند.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۹۵

بحث و گفت‌وگو کنید

- با توجه به آنچه در درس‌های قبل آموختید، دربارهٔ تأثیر شرایط اجتماعی بر به قدرت رسیدن رضاخان گفت‌وگو کنید.

با کشیده شدن دامنه جنگ جهانی اول به خاک ایران، مشکلات اقتصادی و اجتماعی فراوانی در ایران به وجود آمد. بروز قحطی‌های گسترده و گرسنگی و سوءتغذیه بسیاری از ایرانی‌ها را به کام مرگ فروبرد. در چنین شرایطی در نقاط مختلف ایران ناامنی‌ها و شورش‌هایی روی داد. بسیاری از حاکمان شهرها و روستاها به خودسری پرداختند و به صورت مستقل حکومت می‌کردند به طوری که از پرداخت مالیات به دولت مرکزی طفره می‌رفتند. حضور نیروهای بیگانه اوضاع را وخیم‌تر می‌کرد. نیاز به امنیت و رفع شورش‌ها، راهزنی، ناامنی، قحطی و ... زمینه را برای ظهور فرمانروایی رضاخان به عنوان عامل نجات‌بخش ایران آماده کرد.

پاسخ پرسش‌های نمونه صفحه ۹۸

۱- با توجه به آنچه در درس‌های قبل آموخته‌اید بیان کنید که به نظر شما شرایط اجتماعی به قدرت‌گیری رضاخان کمک کرد یا برعکس؟ چرا؟

بله، زیرا مردم در دوره هرج و مرج سال‌های پس از جنگ جهانی اول، نیاز به امنیت و آرامش داشتند. مثلاً بازرگانان و کشاورزان برای از سرگیری فعالیت‌های اقتصادی خود و همین‌طور مردم عادی برای فعالیت‌های روزمره خود نیاز به ثبات سیاسی داشتند. شورش‌های اجتماعی و ناامنی‌ها باید رفع می‌شد و کشور از تجزیه خان‌ها و حکام خودسر نجات پیدا می‌کرد. از این رو مردم انتظار ظهور حکومتی مقتدر را داشتند.

۲- رضاشاه برای حذف احمدشاه از صحنهٔ سیاسی ایران چه کرد؟

ابتدا احمدشاه را راضی کردند او را به نخست‌وزیری انتخاب کند. سپس با رفتن احمدشاه به اروپا برقراری نظام جمهوری را پیشنهاد کرد که ناکام ماند. سپس کوشید با تبلیغاتی گسترده علیه احمدشاه، او را نسبت به سرنوشت مملکت بی‌اعتنا نشان دهد. مردم نیز با توجه به امنیتی که رضاخان در کشور ایجاد کرد به حکومت او گرایش پیدا کردند. سرانجام مجلس موسسان با تغییر چند ماده واحده از قانون اساسی رضاخان را به پادشاهی انتخاب کرد و قاجاریه را از سلطنت خلع کرد.

۳- مجلس مؤسسان تکلیف قطعی سلطنت قاجار را چگونه مشخص کرد؟

با تشکیل مجلس موسسان، چند ماده از قانون اساسی برای واگذاری سلطنت به رضاخان و خلع قاجاریه، تغییر کرد. سرانجام پس از شش روز بحث و گفت‌وگو، این مجلس، رضاخان را به پادشاهی ایران انتخاب و سلطنت را در خانواده او مورثی اعلام کرد.

۴- اقدامات فرهنگی رضاشاه و پیامد آنها را توضیح دهید.

رضاشاه با نام تمدن، تجدد و مبارزه با کهنه‌پرستی اقدام به یک شکل کردن لباس‌ها و کشف حجاب بانوان (برداشتن حجاب) کرد. اما مردم در مقابل این حرکت مقاومت کردند. از جمله قیام مردم مسلمان مشهد در مسجد گوهرشاد که در جریان آن عده زیادی از مردم کشته شدند.

۵- توضیح دهید چرا رضا شاه سیاست گرایش به آلمان را پیش گرفت.

انگلیسی‌ها برای مساعدت به آلمان که گرفتار مصائب جنگ جهانی اول بود، زمینه را برای فعالیت‌های تجاری و صنعتی آلمان در ایران فراهم کردند با این امید که از افتادن آلمانی‌ها به دام کمونیسم جلوگیری کنند؛ به همین دلیل، رضاشاه درهای کشور ایران را به روی سرمایه‌های آلمانی گشود.

جواب فصل ۸ جنگ جهانی دوم و جهان پس از آن تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۹۹

بحث و گفت و گو

با راهنمایی دبیر دربارهٔ این موضوع گفت‌وگو کنید که چرا تجربهٔ تلخ جنگ جهانی اول، مانع بروز جنگ جهانی دوم نشد. پیشنهادهای شما برای گسترش و استحکام صلح و دوستی جهانی و جلوگیری از جنگ و ویرانی چیست؟

زیرا جنگ جهانی اول نه تنها مسائل و مشکلات بزرگ بین کشورهای اروپایی را حل نکرد، بلکه نتایج تحقیرآمیزی برای برخی از ملت‌ها به دنبال داشت و شرایط نابرابری بین جوامع اروپایی به وجود آورد که این خود به ملی‌گرایی توسعه‌طلبانه منجر شد.

- گفتگوهای فراوان بین دولت‌ها و ملت‌ها برای پرهیز از جنگ

- رفع تبعیض‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در سطح جهان

- احترام به حقوق اقلیت‌های قومی، نژادی و دینی

- پایبندی به قوانین بین‌المللی و احترام به حقوق انسانی افراد

- گفتگوی بین نمایندگان ادیان و مذاهب مختلف و ...

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۰۱

برداشت و قضاوت

برداشت و قضاوت خود را از این جمله بیان کنید:

«حمام خونی که استالین ... به راه انداخت، جذابیت همان چیزی را از بین برد که اکثر متفکران آن را به نام تمدن نوین تحسین می‌کردند» (فوگل، تمدن مغربزمین، ج ۲، ص ۱۲۲۲).

کشتار فراوان و بی‌رحمانه مردم شوروی توسط رژیم کمونیستی استالین، تمام معنویات و اخلاقیات را به سخره گرفت و نشان داد تا چه اندازه اراده فردی دیکتاتورها در پایمال کردن حقوق انسان‌ها تأثیر دارد. تمدن نوین جهانی که با شعار حقوق بشری و تضمین سعادت فردی و جمعی افراد می‌شده است، با این اقدامات استالین به چالش کشیده شد و بار دیگر منجر به ظهور قانون‌های نابرابر و تبعیض‌آمیز در جهان و تحمیل آنها بر

فرودستان شد.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۰۳

بحث و گفت و گو

متن زیر را بخوانید و ببینید چرا این اتفاق عجیب رخ می‌دهد:

«عجیب نیست و گویا همیشه چنین بوده است که حقایق تاریخی توسط فاتحین جنگ تعیین و «تاریخ» توسط آنها تفسیر و نوشته شود؛ اما عجیب است و گویا تاکنون هم این طور نبوده که شکست خوردگان جنگ، تاریخی را که این قدر یک طرفه نگاشته شده است به راحتی باور می‌کنند، بدون اعتراض می‌پذیرند و به نسل‌های بعد منتقل می‌کنند» (چرنین، شکست تابوها، ص ۱۱).

به نظر می‌رسد در عصر جدید و با گسترش رسانه‌ها و همچنین در اختیار گرفتن رسانه‌های بزرگ توسط قدرت‌های سیاسی برتر، هر باوری را می‌شود به ملت‌های مغلوب القا کرد. این اتفاق به خصوص برای شکست خوردگان و مغلوبین که عزت خود را از دست می‌دهند، به راحتی محقق می‌شود.

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۱۰۴

تحلیل تاریخی

با دیر و دوستان خود درباره اینکه چه گروه‌ها یا جریان‌هایی بیشترین سود را از جنگ‌های جهانی اول و دوم به دست آوردند، گفت و گو کنید. سرمایه‌داران و صاحبان صنایع اسلحه‌سازی به خصوص سرمایه‌داران و بانکداری امریکایی که کمترین خسارت را در این دو جنگ متحمل شدند.

پاسخ فعالیت ۵ صفحه ۱۰۹

تفکر و اظهار

دیدگاه یکی از مورخان معاصر درباره آثار و پیامدهای فکری و فرهنگی جنگ جهانی دوم را بخوانید و نظر خود را درباره آن در کلاس بیان کنید: «مهی‌ترین بصیرت و آگاهی حاصل از این پدیده این بود که اکنون بشر قدرت انهدام کامل خود را به دست آورده است» (آدلر، تمدن‌های عالم، ج ۲، ص ۷۶۶).

پس از جنگ جهانی دوم و مشاهده این حجم از خشونت و ویرانی، یاس و ناامیدی روح انسان قرن ۲۰ را در بر گرفت؛ از این رو با بدبینی و بددلی به همه وقایع می‌نگریست که این امر در آثار ادبی آن دوران به وضوح پیداست. تعمق در این جمله آدلر ترسی بی‌انتهای وجود آدمی ایجاد می‌کند، که اگر زمانی کشورها به پیشرفت‌های علمی و صنعتی بیشتری برسند و بتوانند تولیدات سلاح‌های کشتار جمعی و اتمی را افزایش دهند، در صورت بروز جنگ، نابودی تمام جهان پیش روی ماست؛ زیرا تمامی قدرت‌های جهانی راه و روش انهدام دیگری را از طریق ساخت این سلاح‌های مخرب آموخته‌اند.

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۱۱۲

جنبش غیر متعهدها

با راهنمایی دیر و مراجعه به منابعی که به شما معرفی می‌کند، درباره جنبش عدم تعهد تحقیق کنید و پاسخ پرسش‌های زیر را به کلاس ارائه دهید.

۱- پایه‌گذاران جنبش غیر متعهدها چه کسانی بودند؟ ۲- هدف از تأسیس جنبش غیر متعهدها چه بود؟ ۳- در عصر جنگ سرد موقعیت سیاسی این جنبش در جهان چگونه بود؟

۱- جمال عبدالناصر از مصر، احمد سوکارنو از اندونزی و جواهر لعل نهرو از هندوستان

۲- مبارزه با هرگونه سلطه استعماری در جهان و عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر

۳- در دوره جنگ سرد کشورهایی مانند هند، اندونزی، یوگسلاوی (سابق) مصر، غنا و ... از طریق این جنبش توانستند صدای خود را به عنوان کشورهای که جزء دو بلوک متخاصم شرق و غرب نیستند به گوش جهانیان برسانند و از این مسیر نقش مهمی را در ثبات و امنیت جهانی ایفا کنند. همچنین این جنبش توانست در دوره جنگ سرد با حمایت از استقلال ملت‌های تحت استعمار و پذیرش عضویت آنها در این گروه، در دگرگونی نظام جهانی نقش مهمی بازی کند و مانع زیادی خواهی رهبران دو بلوک شرق و غرب و بروز جنگ هسته‌ای شود.

پاسخ پرسش‌های نمونه صفحه ۱۱۳

۱- عوامل ضعف جامعه ملل و ناتوانی آن را در جلوگیری از جنگ جهانی دوم بیان کنید.

الف) نداشتن قدرت کافی و ضمانت اجرایی برای تحقق اهداف خود، ب) حضور نداشتن برخی کشورها در این نهاد بین‌المللی از جمله آمریکا و شوروی ج) خروج آلمان و ژاپن از جامعه ملل

۲- ویژگی‌های مشترک دیکتاتوری‌های استالین، موسولینی و هیتلر را در ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی فهرست کنید.

از لحاظ سیاسی اجتماعی: برقراری نظام تک‌حزبی و نظامی، از میان برداشتن احزاب رقیب و مخالف خود توسط سازمان‌های امنیتی و پلیسی، نظارت کامل بر زندگی و افکار مردم با استفاده از وسایل ارتباط جمعی و شگردهای تبلیغاتی خود، مجازات‌های سنگین برای مخالفان خود، یکنواخت‌سازی سبک زندگی اجتماعی مردم جامعه براساس خواسته‌های این رهبران و رواج فرهنگ رهبر پرستی.

از لحاظ اقتصادی: توجه به صنایع بزرگ از جمله ماشین‌آلات و صنایع نظامی، تأسیس کارخانجات و افزایش سطح تولید، تلاش برای رفع بیکاری و تورم، ساخت شبکه وسیعی از جاده‌ها و راه‌آهن، ایجاد موسسات عمومی و ...

۳- رویدادهای مهم منتهی به جنگ جهانی دوم و دوران آن جنگ را روی نمودار خط زمان نشان دهید.

۱۹۱۸ ← پایان جنگ جهانی اول

- ۱۹۳۳-۱۹۱۹ ← کنفرانس صلح ورسای و محروم کردن آلمان از مستعمرات خود - به قدرت رسیدن فاشیست‌ها در ایتالیا - به قدرت رسیدن نظامیان در ژاپن - به قدرت رسیدن هیتلر در آلمان و ظهور ملی‌گرایی افراطی - بحران اقتصادی جهان به خصوص در آمریکا
- ۱۹۳۳ ← حمله ژاپن به چین و خارج شدن ژاپن از جامعه ملل
- ۱۹۳۳ ← خارج شدن آلمان از کنفرانس خلع سلاح ژنو و جامعه ملل
- ۱۹۳۶ ← اعزام سربازان آلمانی به منطقه غیرنظامی رایلند در مرز فرانسه
- ۱۹۳۷ ← امضای پیمان ضد کمیترون میان آلمان، ایتالیا و ژاپن

۴- ارزیابی شما از سیاست حکومت رضاشاه در قبال جنگ جهانی دوم چیست؟ (برای دیدگاه خود استدلال بیاورید).

رضاشاه براساس دیدگاه‌های خود و علاقه به رژیم نظامی‌گرایی هیتلر، به آلمانی‌ها گرایش داشت. علاوه بر آن به اتکا به نیروی سوم در مقابل نفوذ شوروی‌ها و انگلیسی‌ها در ایران اعتقاد داشت. بی‌طرفی رضاشاه عملاً به سود آلمانی‌ها بود که در خاک شوروی در حال پیشروی بودند. این مسئله برای انگلیسی‌ها قابل پذیرش نبود. در هر صورت موضع کشور ایران چه به نفع متفقین یا علیه آن چندان فرقی نمی‌کرد و درگیر عواقب جنگ می‌شد.

۵- چه عواملی موجب رشد سریع اقتصادی و صنعتی کشورهای اروپای غربی و ژاپن در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم شد؟ سخت‌کوشی مردم این کشورها برای بازسازی اقتصادی و صنعتی کشورهای خود، برنامه‌ریزی‌های موثر و هوشمندانه، انجام اصلاحات اجتماعی، دریافت کمک‌های اقتصادی از آمریکا و تقویت دموکراسی

جواب فصل ۹ نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۱۱۴

بحث و گفت و گو

پس از همفکری و مرور آموخته‌های قبلی، دیدگاه خود را در باره تأثیر منابع نفت بر تحولات مهم تاریخ معاصر ایران، به ویژه دو جنگ جهانی اول و دوم، بیان کنید.

برای تسلط بر منابع نفتی کشورهای نفت‌خیز، رقابت شدیدی بین کشورهای صنعتی شروع شد. یکی از اهداف انگلیسی‌ها از تجزیه امپراتوری عثمانی دستیابی به مناطق نفتی مناطق عربی بود. در جنگ جهانی دوم، پیشروی نیروهای آلمانی در خاک شوروی و منطقه قفقاز و احتمال دستیابی به مناطق نفتی دریای مازندران (خزر) و تهدید مناطق نفت‌خیز جنوب، کشورهای اروپایی و آمریکا را به تکاپو انداخت که نتیجه آن اشغال ایران در جنگ جهانی دوم بود.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۱۸

بررسی شواهد و مدارک

با بررسی و ارزیابی مفاد قرارداد الحاقی گس - گلشایان، که دبیر در اختیار شما قرار می‌دهد، استدلال کنید که آیا این قرارداد حداقل حقوق و منافع ملی ایرانیان را تأمین می‌کرد یا خیر

خیر، در واقع این دولت انگلستان بود که طبق این قرارداد (گس - گلشایان)، توانسته بود به اعتبار قانونی قرارداد داری که به تصویب مجلس نرسیده بود، بیفزاید و همچنین با تمدید ۳۳ ساله آن، منافع خود را تثبیت و تقویت کند.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۲۲

بررسی شواهد و مدارک

بخشی از سخنرانی دکتر مصدق در جلسه شورای امنیت سازمان ملل متحد را بخوانید و ارزیابی خود را از آن بیان کنید. «آقای رئیس، آقایان اعضای محترم شورای امنیت، امروز من در این شورا حاضر شده تا صدای مردم ایران را در مقابل ادعاهای بی‌اساس دولت انگلستان به گوش شما و مردم جهان برسانم. هر چند ما این دعوا را به دلایلی که بعد اقامه خواهیم کرد، در حدود صلاحیت شورای امنیت نمی‌دانیم اما نمی‌توانیم منکر شویم که سازمان ملل متحد آخرین مرجع و عالی‌ترین مقامی است که مسئول حفظ صلح دنیاست. .... ملت ایران نیز از کشورهای بزرگ و از یک مؤسسه بین‌المللی جز این انتظار ندارد تا آن را کمک کنند تا بتواند استقلال اقتصادی خود را به دست آورده و در سایه آن رفاه اجتماعی خود را تأمین و به این وسیله استقلال خویش را تقویت کند. اگر دولتی مسئله‌ای را که در صلاحیت

شورای امنیت نمی‌باشد در این شورا مطرح کند و شورای امنیت بنا به دلایل و جهات سیاسی تصمیم بگیرد که به آن مسئله رسیدگی کند، در این صورت شورای امنیت وسیله‌ای برای مداخله یک کشور در امور داخلی کشور دیگر خواهد شد و به این ترتیب، اعتماد مردم از آن سلب خواهد گردید و شورای امنیت از وظایفش، که حفظ صلح جهان می‌باشد، باز خواهد ماند» (۸۲۲، اسناد سخن می‌گویند!، ج ۱، ۸۲۲).

دکتر مصدق علاوه بر داشتن طرفداران پرشور داخلی سعی نمود برای حل مسئله نفت از پشتوانه‌های قانونی بین‌المللی نیز برخوردار باشد و حقانیت ایران را در مجامع بین‌المللی به گوش جهانیان برساند. از این رو جنبه قانونی به مبارزات می‌داد و در داخل نیز مردم را در مبارزاتشان مصمم‌تر می‌کرد. به این صورت که او خود را نماینده مردم و صدای آنها می‌شمرد و رهایی منابع نفتی کشور از سلطه و استعمار انگلستان را خواسته مردم کشورش می‌شمرد.

دولت ایران پس از پیروزی در دادگاه لاهه، از انگلستان خواست که بدهی‌های شرکت نفت و خسارت‌های ناشی از تأخیر و غیره را پردازد و چون دولت انگلیس این تقاضا را نپذیرفت، اقدام به قطع رابطه سیاسی با لندن کرد.

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۱۲۴

با استفاده از منابعی که دبیر معرفی می‌کند، مجموعه حوادث و اقداماتی را که موجب تفرقه و چنددستگی در نهضت ملی شدن نفت در فاصله قیام ۳۰ تیر ۱۳۳۱ تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ شد، فهرست و علل این اختلاف‌ها را استخراج کنید.

منابع:

- جنبش ملی شدن صنعت نفت ایران و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ - ایران بین دو انقلاب از یرواند آبراهامیان - تاریخ ایران مدرن از یرواند آبراهامیان - اقتصاد سیاسی ایران از محمدعلی کاتوزیان - مقاومت شکننده از جان فوران - تاریخ معاصر ایران از پیر آوری

علل اختلاف، تفرقه و چنددستگی در نهضت ملی نفت ایران: تفاوت دیدگاه‌ها در بین رهبران این نهضت و تندروی‌هایی که در هر دسته مشاهده می‌شد، سیاست‌های دکتر مصدق در بازگشتن دست احزاب و سوء استفاده برخی از آنها از این سیاست مانند حزب توده، تلاش‌های پنهانی عوامل داخلی و خارجی (مأموران و سفرای کشورهای آمریکایی و انگلیسی) برای جدایی و تفرقه رهبران نهضت مانند اقدامات شبکه بدامن در ایران، مقابله عناصر درباری و شاه با اقدامات مصدق، فعالیت‌های مطبوعات مخالف دکتر مصدق که به شایعاتی به تخریب شخصیت دکتر مصدق پرداختند و ...

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۱۲۴

تحلیل و قضاوت

تحلیل یکی از مورخان معاصر درباره اتحاد آمریکا و انگلستان علیه نهضت ملی شدن نفت را بخوانید و نظر خود را درباره آن بیان کنید.

از نظر واشنگتن و همچنین لندن، کنترل ایرانی‌ها بر نفت احتمالاً پیامدهای دراز مدت ویرانگری به همراه داشت. این امر صرفاً یک ضربه مستقیم به منافع بریتانیا نبود. ممکن بود کنترل نفت را کاملاً در اختیار ایران قرار دهد. ممکن بود الهام‌بخش دیگر کشورها به ویژه اندونزی، ونزوئلا و عراق شود؛ به طوری که آنان نیز از این رویه پیروی کنند و در نتیجه، کنترل بازار بین‌المللی نفت از شرکت‌های نفت غربی به کشورهای تولیدکننده منتقل شود. همچنین، تهدیدی بالقوه برای شرکت‌های آمریکایی و سایر کشورهای غربی - و طبعاً دولت آمریکا و بریتانیا - بود (آبراهامیان، تاریخ ایران مدرن، ص ۲۱۸).

موفقیت ایرانی‌ها در تسلط بر منافع نفتی خود به معنای پایان سلطه کشورهای استعماری در ایران و نیز الگوسازی برای بسیاری از کشورهای جهان بود. این مسئله در دراز مدت اقتصاد آنها را به خطر می‌انداخت و استقلال آنها در کنترل منابع نفتی کشورها را به وابستگی آنها به کشورهای تولیدکننده تغییر می‌داد. به نوعی معادلات سیاسی - اقتصادی نظام جهانی تغییر می‌یافت.

پاسخ پرسش‌های نمونه صفحه ۱۲۶

۱- پس از شهریور ۱۳۲۰ و برکناری و تبعید رضاشاه، چه تغییر و تحول سیاسی مهمی در کشور به وجود آمد؟

پس از اشغال ایران، کنترل مستقیم راه‌های اصلی خلیج فارس به مرزهای شوروی و حفاظت از چاه‌ها و تأسیسات نفت جنوب در اختیار متفقین قرار گرفت و برخی از شخصیت‌های ایرانی هوادار دولت‌های محور و تعدادی از آلمانی‌های فعال در ایران بازداشت شدند. محمدرضاشاه به سلطنت رسید که تنها بر ارتش تسلط داشت، قدرت اداری و اجرایی کشور در اختیار مجلس شورای ملی و هیئت مدیره بود. گروه‌های اجتماعی اعیان و اشراف زمین‌دار و غیرزمین‌دار در مجلس و کابینه‌های این دوره صاحب نفوذ بودند.

۲- علت و هدف از طرح سیاست موازنه منفی چه بود؟

این سیاست که هدف آن ایستادگی در برابر امتیازخواهی دولت‌های سلطه‌جو (به خصوص در زمینه نفت) بود در برابر سیاست موازنه مثبت که خواهان واگذاری امتیاز به قدرت‌های بزرگ بود، مطرح شد

۳- قرارداد الحاقی گس - گلشایان با چه هدفی به امضا رسید و سرانجام آن چه شد؟

این قرارداد با هدف بازنگری در قرارداد نفت جنوب و تأمین منافع ایران مطرح شد، ولی به دلیل نادیده گرفتن حقوق مادی مردم ایران و در نتیجه نقض حاکمیت ملی و استقلال کشور و نیز مشروعیت بخشیدن به تسلط بیگانگان بر منابع و صنعت نفت مورد مخالفت نمایندگان قرار گرفت و به تصویب نرسید.

۴- عوامل سیاسی و اجتماعی مؤثر بر تصویب قانون ملی شدن صنعت نفت ایران را توضیح دهید.

حمایت گسترده افکار عمومی، اتحاد و همکاری تنگاتنگ نیروهای ملی و مذهبی و پشتیبانی قاطع آیت‌الله کاشانی، قتل رزم‌آرا توسط خلیل طهماسبی یکی از اعضای جمعیت فداییان اسلام و نیز پیروزی جنبش‌های ضد استعماری مردم هندوستان علیه استعمار انگلستان و موفقیت حرکت‌های استقلال طلبی در برخی از کشورهای آسیایی و آفریقایی

۵- دیدگاه و ارزیابی خود را درباره تأثیر و نقش عوامل داخلی و خارجی بر موفقیت کودتای ۲۸ مرداد و سقوط دولت دکتر مصدق بیان کنید.

شاه و درباریان که دستشان در امور کشور کوتاه شده بود با این کودتا موافق بودند. در ارتش و نیروهای نظامی افسران وفادار به شاه وجود داشتند که در امور کشور توسط دولت مصدق کارشکنی می‌کردند و در نهایت در هماهنگی با مأموران سازمان‌های جاسوسی آمریکا و انگلستان دست به کودتا زدند. نیروهای مذهبی به رهبری آیت‌الله کاشانی به تدریج از حمایت دولت مصدق و سیاست‌هایش دست کشیدند و دکتر مصدق این پشتوانه ارزشمند را از دست داد. دولت‌های آمریکا و انگلیس با هزینه‌های مالی و سیاسی در داخل و خارج از ایران نقشه کودتا را رهبری می‌کردند. این زمینه‌ها باعث دلسردی مردم از دولت مصدق شد و راه را برای کودتا هموار کرد.

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۱۲۷

بحث و گفت و گو

چنان که می‌دانید، انقلاب اسلامی در کمتر از یک قرن پس از انقلاب مشروطه رخ داد. به نظر شما چه عواملی باعث به وجود آمدن دو انقلاب پی در پی در این فاصله زمانی کوتاه در ایران شد.

- تحولات داخلی و خارجی (منطقه‌ای و جهانی)

- گسترش روزنامه‌ها و وسایل اطلاع‌رسانی همانند رادیو و تلویزیون و ...

- ظهور مذهب به عنوان عامل مؤثر در مبارزات سیاسی و فرهنگی

- بروز دو جنگ جهانی اثرات آن بر جامعه ایران

- تأثیرات اقتصاد سرمایه‌داری جهانی بر اقتصاد ایران

- انقلاب کمونیستی روسیه و گرایش بسیاری از جوانان ایرانی به آموزه‌های انقلابی مارکسیستی و ...

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۲۷

متن زیر را بخوانید و به پرسش‌ها پاسخ دهید.

پیام کِنَدی، رئیس جمهور، به کنگره آمریکا به نقل از روزنامه اطلاعات مورخ ۶ خرداد ۱۳۴۰ با عنوان: کِنَدی، طرف دار انقلاب دموکراتیک «... پیمان‌های نظامی نمی‌تواند به کشورهای بی‌عدالتی اجتماعی و هرج و مرج اقتصادی راه خرابکاری را در آنها باز کرده کمک نماید. آمریکا نمی‌تواند به مشکلات کشورهای کم رشد فقط از نظر نظامی توجه کند. این امر خاصه در مورد کشورهای کم توسعه که به میدان بزرگ مبارزه تبدیل شده‌اند، صادق است. ما می‌خواهیم در این کشورها امیدواری پدید آید. پیمان‌های نظامی نمی‌تواند به مللی که بی‌عدالتی اجتماعی و هرج و مرج اقتصادی مشوق قیام و رخنه و خرابکاری {در آنها} است، کمک کنند. ماهرانه‌ترین مبارزات ضدپارتیزانی نمی‌تواند در نقاطی که مردم محلی کاملاً گرفتار بینوایی هستند و به این جهت از پیشرفت خرابکار نگرانی ندارند، با موفقیت روبه رو گردد» (روحانی، بررسی و تحلیلی از نهضت امام خمینی، ج ۱، ص ۱۲).

۱- آمریکا برای نفوذ در دیگر کشورها و پیشبرد اهداف خود از چه روش‌هایی استفاده می‌کرد؟

۲- به نظر شما اهداف آمریکا از اجرای برنامه‌های اصلاحی در دیگر کشورها چه بود؟

۱- علاوه بر روش‌های نظامی، از اصلاحات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی به عنوان مناسب‌ترین راه استفاده می‌کرد. این استراتژی به صورت طرح و برنامه «دموکراسی پارلمانی، اصلاحات ارضی و سیاست اقتصادی درهای باز» جلوه نمود.

۲- جلوگیری از نهضت‌های کمونیستی و نفوذ شوروی‌ها در کشورهای طرفدار آمریکا، حفظ رژیم‌های طرفدار خود در کشورهای مختلف و جلوگیری از قیام‌های مردم این کشورها، توسعه نفوذ سیاسی - اقتصادی خود در این کشورها به صورت آرام و تدریجی و...

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۲۹

با راهنمایی دبیر خود، درباره اصول شش‌گانه انقلاب سفید گفت‌وگو کنید و به این پرسش پاسخ دهید: به نظر شما علت مخالفت امام خمینی با اصول انقلاب سفید و همه‌پرسی آن چه بود؟

علت مخالفت امام خمینی با این اصول: امام خمینی اعتقاد داشت که این اصول، جایگاه اسلام را تضعیف می‌کند و احکام قرآن را نادیده می‌گیرد، از جمله تساوی حقوق مرد و زن که به معنای از میان برداشتن اصول قرآن و اسلام در مناسبات اجتماعی است. همچنین اعتقاد داشتند اصول انقلاب سفید زمینه رسوخ اندیشه‌های غربی را در جامعه فراهم می‌سازد و مسیر غربی‌سازی را هموار می‌کند.

فقالیت ۴ ص ۱۳۰-۱۳۲

بررسی شواهد و مدارک

در درس ۸ خواندید که پس از جنگ جهانی دوم، رژیم صهیونیستی با اشغال سرزمین فلسطینها اعلام موجودیت کرد. دولت‌های مسلمان منطقه (حتی آنان که رابطه خوبی با غرب داشتند) این رژیم را تحریم کرده و حاضر به برقراری رابطه اقتصادی و سیاسی با آن نبودند و حتی به رژیم صهیونیستی نفت نمی‌فروختند. در این میان حکومت محمدرضاشاه شروع به برقراری رابطه با اسرائیل و کمک به قدرت گرفتن این رژیم کرد. این رابطه از ترس اعتراضات مردمی و نیز دوری از ایجاد تنش با همسایگان مخفیانه و غیرعلنی بود. اسناد ذیل نشان‌دهنده رابطه عمیق بین حکومت پهلوی و رژیم صهیونیستی است. متنهایی که در ادامه آمده است، برگرفته از اسناد به‌دست آمده از سفارت آمریکا است و گوشه‌ای از روابط ایران و اسرائیل را در زمان حکومت محمدرضاشاه نشان می‌دهد. این اسناد را بخوانید و به پرسشهای مربوط به آنها پاسخ دهید.

شماره: ۱

متنی که می‌خوانید بخشی از نامه‌های است که از طرف وزارت خارجه آمریکا به سفارت آمریکا در تهران (یک سال قبل از شروع جریانات انقلاب) ارسال شده است.

۱۲ / ۱۹۷۷ادی ۱۳۵۵

از وزارت امور خارجه ژانویه

سری

ایران مقدار زیادی نفت برای آمریکا و متحدانش صادر می‌کند و بیش از ۸ درصد نفت وارداتی ایالات متحده از ایران وارد می‌شود و بیش از ۱۶ درصد نفت ایران برای اروپای غربی و تقریباً ۲۴ درصد برای ژاپن و ۷۰ درصد نفت اسرائیل از ایران تأمین می‌شود. باوجود کشمکش‌های لاینفک در روابط خریدوفروش، ایران برای ما یک منبع نفتی مستقل بوده است. ایران در سال‌های ۷۴-۱۹۷۳ برخلاف بیمان اعراب در تحریم حمل‌ونقل نفت به اسرائیل، شرکت نکرده و صدور نفت خود را به این کشور ادامه داده است. رهبران ایران غالباً اظهار داشته‌اند که ایران در جنبش‌های سیاسی تحریمی شرکت نخواهد کرد (همان، جلد ۱، ص ۴۲۶)

شماره: ۲ اسنادی و نوشته‌هایی که در فاصله زمانی آگوست / ۱۹۷۸مرداد ۱۳۵۷ تا اکتبر / ۱۹۷۹آبان (۱۳۵۸مقارن با اوج جریانات انقلاب) توسط کارمندان و مأموران آمریکایی نوشته‌شده بیشتر به تجزیه و تحلیل جریانات سیاسی روز و عناصر دخیل در آن می‌پردازد. متن زیر بخشی از یکی از این نوشته‌هاست:

تاریخ: ۴ ژانویه / ۱۹۷۹ادی ۱۳۵۷

خیلی محرمانه

از: سفارت آمریکا، تل‌آویو به: وزارت خارجه، واشنگتن

۱- خلاصه: اسرائیلی‌ها باحالت بهت‌زده و هراسناکی سیر فروریختگی ایران به اعماق را نظاره کرده‌اند [چون] انتظار می‌رود که انقراض رژیم شاه ... به‌طور مؤثر بر فروش نفت به اسرائیل تأثیر می‌گذارد. ...

۲- درست مثل همه ما، اسرائیلی‌ها باحالت بهت‌زده و هراسناک سیر فروریختگی ایران به اعماق را نظاره کرده‌اند.

آن‌ها معتقدند رژیم ثابت‌قدم، وفادار، دوست و طرفدار غرب شاه به‌صورت اصلاح‌ناپذیری ازهم‌پاشیده شده و در انتظار جانشین پیش‌بینی‌شده‌اش می‌باشد در برخی افراد این شبهه وجود دارد که دولت بعدی تهران به رهبری هرکه باشد، به اکثر و اگر نه تمام جنبه‌های رابطه نزدیک و از روی دقت

ایجاد شده بین ایران و اسرائیل پایان می‌بخشد. از نظر برخی تحلیل‌گران اسرائیلی فقط یک کودتای نظامی به اسرائیل توانایی می‌دهد تا حداقل مقداری از روابط خود را با ایران نجات دهد.

۳- برای اسرائیل یک رابطه نزدیک با ایران از کیفیتی عالی و بنیادی و همچنین اهمیتی سمبلیک برخوردار می‌باشد. همکاری نظامی و اطلاعاتی پراهمیتی در خلال سالیان دراز بین دو کشور ایجاد شد. شرکت‌های اسرائیلی در پروژه‌های عمرانی و ساختمانی ایران شرکت داشته‌اند که با احتساب صادرات، سالیانه ۳۰۰ میلیون دلار به دست آورده‌اند. از نظر سمبلیک، اسرائیلی‌ها به رابطه نزدیکشان با ایران مسلمان به‌عنوان نشانه‌ای دال بر اینکه کشور یهودی در خاورمیانه از نظر همه مطرود محسوب نمی‌شود، نگرسته‌اند. هرچند ایران روابط دیپلماتیک با اسرائیل برقرار ننمود ولی دفا تر رابط به‌عنوان هیئت‌های نمایندگی دیپلماتیک در همه امور عمل کردند، منتها به‌صورت بینام. (همان، جلد ۷، صص ۲۵ و ۲۶)

۱- با توجه به اطلاعات داده شده در اسناد صفحه قبل، ویژگی‌های روابط ایران و رژیم صهیونیستی در دوره پهلوی را فهرست کنید.
۱- الف) ایران صادر کننده ۷۰ درصد نفت مایحتاج رژیم اسرائیل بود.

ب) روابط دیپلماتیک با این رژیم نداشت، ولی دفا تر رابط به این دو به‌عنوان هیئت‌های نمایندگی دیپلمات در همه امور عمل می‌کردند.
ت) در پروژه‌های عمرانی و ساختمانی ایران شرکت داشته‌اند که از این جایگاه سالیانه ۳۰۰ میلیون دلار برای خود ارزآوری می‌کرده‌اند.
پ) به غیر از ایران، همه کشورهای مسلمان خلیج فارس و حتی مصر، اسرائیل را تحریم کردند.

۲- با توجه به پاسخ پرسش اول، چرا اسرائیلی‌ها در آستانه انقلاب اسلامی، حالت بهت‌زده و هراسناک داشتند؟
به این دلیل که می‌دانستند که حکومت مورد علاقه آنان در ایران فرو می‌پاشد و همچنین می‌دانستند که چه کسی رهبری ایران را بدست خواهد گرفت و در نتیجه تماماً ارتباط خود را با این رژیم قطع خواهد نمود.

پاسخ فعالیت ۵ صفحه ۱۳۴

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما، چرا امام خمینی (ره) مبارزه مسلحانه را، اساس حرکت خود قرار ندادند؟

- فراگیر نشدن این نوع مبارزه بین همه گروه‌ها

- اصیل نبودن آموزه‌هایی که موجب نبردهای مسلحانه می‌شد.

- خشن بودن مبارزه مسلحانه و نداشتن پشتوانه‌های فرهنگی محکم

- اختلافات فکری و عقیدتی

- ضربه‌های شدید حکومتی آنان

- عدم اتحاد بین گروه‌های مبارز مسلح

فقالیت ۶ ص ۱۳۵

بررسی شواهد و مدارک

دو سند از اسناد به دست آمده از سفارت آمریکا در سال ۱۳۵۹/۱۳ اختیار شما قرار می‌گیرد. پس از مطالعه به پرسش‌ها پاسخ دهید.

متن اول: بخشی از گزارش بازرسان آمریکایی است که از طرف دفتر بازرسی وزارت خارجه آمریکا برای بررسی نحوه روابط با ایران در اکتبر ۱۹۷۴ (۱۳۵۱) به ایران آمده بودند.

«سفیر (آمریکا در ایران) میتواند شاه را هروقت که بخواهد فوراً ببیند و از آن گذشته، گاهی اوقات همچنین به وزیر متنفذ دربار، نخست‌وزیر و سایر مقامات کلیدی نظامی و غیرنظامی دسترسی دارد. وی آشنایی گسترده‌ای با سایر مقامات ارشد دولتی، مجلس، تجار عمده، دانشگاهیان و دیگر گروه‌های روشنفکر دارد. قائم مقام میسیون (هیئت) در صورت لزوم دسترسی به افسران نظامی، مقامات زیر کابینه و وزرا دارد و مستشاران سیاسی و اقتصادی با رده‌های مناسب دولتی و بخش خصوصی تماس خوبی دارند. به طور کلی تماس‌های میسیون [هیئت] بسیار خوب بوده و حوزه وسیعی از صحنه ایران را فرامی‌گیرد ... تنها مقام دیگر آمریکایی که گاه‌گاهی با شاه ملاقات می‌کند، رئیس سیا (C.I.A) است. بازهم سفیر قبل و بعد از این ملاقات‌ها به طور کامل در جریان قرار می‌گیرد.

آژانس اطلاعات مرکزی آمریکا (Central Intelligence Agency- C.I.A)

(مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، اسناد لانه جاسوسی آمریکا، چاپ سوم، جلد اص ۱۰۹)

ویلیام هیلی سولیوان (William Healy Sullivan) آخرین سفیر آمریکا در ایران در فاصله دیماه ۱۳۵۱ تا فروردین ۱۳۵۸ بود. متن دوم؛ که در ادامه می‌خوانید قسمتی از گزارشی با عنوان «نظر اجمالی بر اوضاع و روابط ایران» است که وی در اردیبهشت ۱۳۵۷ برای وزارت خارجه آمریکا نوشته است و بیانگر منافع گسترده‌ای است که شرکت‌های آمریکایی در ایران داشتند.

«روی هم رفته روابط ایران و آمریکا عالی است... با اینکه تجهیزات نظامی و برنامه مشاوره [نظامی] ما جنبه‌های اصلی روابط مان با ایران می‌باشد، ولی ما طیف وسیعی از منافع دیگر هم داریم. صادرات غیرنظامی ما به ایران الان به حدود ۲ میلیارد دلار در سال رسیده. بیش از ۱۵۵ شرکت و بانک از بزرگترین شرکتها و بانک‌های آمریکا در کشور فعال هستند و اکنون ۳۹ هزار آمریکایی در ایران سکونت دارند. کمیسیون مشترکی بین ایران و آمریکا برای پیشبرد همکاری عمومی و خصوصی آمریکا در زمینه‌های انرژی، نیروی انسانی، کشاورزی، تجارت و امور مالی و علم و تکنولوژی برای چهارمین بار در واشنگتن تحت ریاست وزیر خارجه [اسایرس رابرت] ونس تشکیل شد... ایران در حال حاضر ۹-۸ درصد واردات نفتی ما را تأمین می‌کند.»

(مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، اسناد لانه جاسوسی آمریکا، جلد اص ۱۰۹)

۱- روابط غیررسمی و خارج از عرف (روابط بین‌الملل) بین ایران و آمریکا که در متن اسناد بالا ذکر شده است را فهرست کنید.

۱- ملاقات با شما در هر زمانی که تمایل داشتند.

۲- دسترسی وزیر متنفذ دربار، نخست‌وزیر و سایر مقامات کلیدی نظامی و غیرنظامی

۳- آشنایی گسترده‌ای با سایر مقامات ارشد دولتی، مجلس، تجار عمده، دانشگاهیان و دیگر گروه‌های روشنفکر

۴- دسترسی قائم مقام مسیون (هیئت) در صورت لزوم به افسران نظامی

۵- دسترسی خوب مستشاران سیاسی و اقتصادی با رده‌های مناسب دولتی و بخش خصوصی

۶- ملاقات رئیس سیا (C.I.A) با شاه

۲- به نظر شما این شکل از روابط و دسترسی نامحدود مأموران و مقامات آمریکایی به ارکان حکومت پهلوی چه اثراتی بر شرایط ایران داشت؟ این شکل از روابط و دسترسی نامحدود مأموران و مقامات آمریکایی به ارکان حکومت پهلوی توانست تأثیرات مختلفی بر شرایط و آینده ایران داشته باشد. در زمان حاکمیت شاه، این نوع دسترسی به مقامات بالارده و تصمیم‌گیران کشور، باعث تقویت قدرت و تأثیر آمریکا در سیاست‌های داخلی و خارجی ایران شد. این رابطه نزدیک باعث شده است که آمریکا بتواند به راحتی در جریان تصمیم‌گیری‌های کلیدی کشور قرار گیرد و منافع خود را به دست آورد.

بنابراین، این نوع رابطه محدود کننده استقلال سیاسی و استقلال عملکرد دولت ایران بوده است. همچنین، با تأثیرگذاری آمریکا در سطح سیاسی، نظامی و اقتصادی کشور، قدرت و تأثیر ایران در منطقه نیز کاهش یافت.

علاوه بر این، این نوع رابطه ممکن شد باعث بروز ناامنی و عدم ثبات در کشور شود. حضور نامحدود مأموران آمریکایی و شود. همچنین، این دسترسی دسترسی آن‌ها به ارکان حکومت، توانست منجر به بروز تنش‌ها و مخالفت‌های داخلی ممکن شد باعث بروز خشونت و تضاد در جامعه شود و باعث عدم رضایت عمومی گردد.

با توجه به این موارد، این شکل از روابط و دسترسی نامحدود مأموران و مقامات آمریکایی به ارکان حکومت پهلوی، منجر به ضعف سیاست‌گذاری دولت، کاهش قدرت و تأثیر کشور در صحنه بین‌الملل شده و در نهایت باعث بروز تغییرات سیاسی، اجتماعی و فرصت‌های افزایشی برای شروع انقلاب اسلامی ایران شود.

پاسخ فعالیت ۶ صفحه ۱۳۶

موضع‌گیری‌کنندگی و کارتر درباره دخالت آمریکا در کشورهای دیگر را مقایسه کنید و به پرسش زیر پاسخ دهید:

چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی میان سیاست مداخله‌گرایانه‌کنندگی و کارتر وجود دارد؟

شباهت: هر دو معتقد به حفظ رژیم‌های طرفدار خود از طریق انجام اصلاحات در زمینه‌های گوناگون در ایران بودند تا از انقلابات قهرآمیز جلوگیری کنند.

تفاوت: جان اف اکندی بیشتر بر اصلاحات اقتصادی و اجتماعی در کشورهای دیگر تأکید داشت، اما کارتر بیشتر بر لزوم انجام اصلاحات سیاسی تأکید می‌ورزید.

پاسخ پرسش‌های نمونه صفحه ۱۴۱

- ۱- تصویب نامه قانون انتخابات انجمن‌های ایالتی و ولایتی، چه تغییراتی در انتخابات انجمن‌ها ایجاد کرد؟
 الف) برداشتن دو قید مسلمان بودن و مرد بودن از شرایط انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان،
 ب) حذف قید سوگند خوردن به قرآن و تبدیل آن به سوگند خوردن به کتاب آسمانی
- ۲- منظور از مبارزه فرهنگی چیست و چه گروه‌ها و شخصیت‌هایی با حکومت پهلوی مبارزه فرهنگی می‌کردند؟
 مبارزه فرهنگی: آگاهی دادن به مردم و تبلیغ باورهای دینی به همراه روشنگری علیه اقدامات رژیم پهلوی
 - گروه‌های مبارز: روحانیون، معلمان، استادان دانشگاه، دانشجویان و دانش‌آموزان
 - شخصیت‌ها: علامه طباطبائی، آیت‌الله طالقانی، آیت‌الله مطهری، آیت‌الله بهشتی، دکتر شریعتی، دکتر باهنر و دکتر مفتاح
- ۳- برجسته‌ترین اقدام حکومت پهلوی برای اسلام‌زدایی چه بود؟
 جایگزینی تاریخ شاهنشاهی با تقویم هجری شمسی به منظور ایجاد تقابل میان فرهنگ ایرانی با فرهنگ اسلامی
- ۴- چرا حکومت پهلوی در سال ۱۳۵۶ مسئله فضای باز سیاسی را مطرح کرد؟
 به توصیه جیمی کارتر، رئیس‌جمهور آمریکا دست به این کار زد تا از تنفر عمومی مردم از سیاست‌های داخلی و خارجی خود و نیز از احساسات روزافزون ضد آمریکایی در جامعه بکاهد و به این صورت از وقوع یک قیام و انقلاب جلوگیری شود.
- ۵- چاپ مقاله توهین‌آمیز نسبت به امام خمینی در روزنامه اطلاعات چه پیامدی داشت؟
 باعث قیام مردم قم و سپس تبریز شد که مأموران حکومتی این قیام‌ها را به خاک و خون کشیدند و به دنبال این وقایع اعتراضات در شهرهای دیگر گسترش یافت از جمله در اصفهان که جمشید آموزگار در آنجا حکومت نظامی اعلام کرد ولی ثمری نداشت و باعث برکناری آموزگار شد.
- ۶- ادامه مبارزه مردم با حکومت پهلوی در روزهای تاسوعا و عاشورای ۱۳۵۷ آمریکا را به چه نتایجی رساند؟

۱) بی‌نتیجه بودن دولت نظامی ازهارای

۲) اتحاد مردم و پیروی آنان از رهبر خود، برای آمریکایی‌ها ثابت شد.

۳) برای حفظ منافع خود در ایران باید به فکر مهره دیگری غیر از محمدرضا شاه باشند.

جواب فصل ۱۱ استقرار و تثبیت نظام جمهوری اسلامی تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۱۴۲

دو سند زیر را که در اسناد کشف شده از لانه جاسوسی به دست آمده است؛ بخوانید:

- ۱- « دولت آمریکا، روابط تازه ای را براساس ضوابط دولت موقت برقرار کرده که مثل گذشته استوار و محکم نیست، ولی دوستانه و همکاری طلبانه است. » ج ۱، ص ۶۰
  - ۲- « ما به دنبال روی کارآمدن دولتی میانه رو در ایران هستیم، دولتی که ناسیونالیست‌های مخالف مذهب، آن را اداره کنند و در ضمن، تا قبل از استقرار دولت جدید، ما می‌توانیم طریق نفوذ در ایران را امتحان کنیم. بایستی یک موقعیت توأم با اطمینان و احترام در ایران را رواج دهیم. » ج ۱، ص ۶۷
- حدس می‌زنید آمریکا برای نفوذ در ایران چه استفاده‌هایی از سفارت خانه خود در ایران، می‌توانست داشته باشد؟ حدس‌ها و دلائل خود را در کلاس، به اشتراک گذاشته و درباره آنها، گفت و گو کنید.
- سفارت آمریکا در ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی اقداماتی را برای ایجاد ناامنی و آشوب در کشور کرد و این سفارتخانه در ایجاد غائله‌هایی در مناطق مرزی نقش داشت. همچنین هماهنگی‌های لازم را برای برخی نیروهای نفوذی که در بین مسئولین ایران وجود داشت را انجام می‌داد.

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۱۴۰

- با مقایسه قانون اساسی مشروطه و قانون اساسی جمهوری اسلامی، سه تفاوت اساسی آنها را در حوزه قدرت و مدیریت سیاسی کشور بیان کنید.
- ۱- حذف نظام پادشاهی و مقام پادشاه در قانون اساسی جمهوری اسلامی؛ در قانون اساسی مشروطه شاه در رأس حکومت قرار داشت و مقام انتخابی نبود و به صورت مورثی بود. ولی در قانون اساسی جدید مقام رهبری در رأس حکومت قرار دارد که طبق نظریه ولایت فقیه و بر مبنای قانون اساسی جمهوری اسلامی تعیین شده است و بر سه قوه نظارت می‌کند.

۲- طبق قانون اساسی مشروطه قانون‌گذاری با سیستم دو مجلسی یکی ملی و دیگری سنا انجام می‌شد، اما در قانون اساسی جمهوری اسلامی از نظام تک مجلسی یعنی مجلس شورای اسلامی استفاده می‌شود. (اصل ۵۸)

۳- تفسیر قوانین در قانون مشروطه به طور مطلق، به مجلس شورای ملی واگذار شده بود، اما در قانون اساسی جمهوری اسلامی بحث تفسیر به سه نهاد شورای نگهبان، مجلس و سیستم قضایی واگذار شده است.

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۱۴۶

به انتخاب معلم خود، بخش‌هایی از آثار شهید مطهری را انتخاب کرده، و خلاصه‌ای از آن را جهت بحث و گفت‌وگو در کلاس، آماده کنید.

چکیده کتاب امدادهای غیبی در زندگی بشر

خورشید دین هرگز غروب نمی‌کند:

(ویل دورانت که شخصاً لادین است، در کتاب «درس‌های تاریخ» ضمن بحث درباره «تاریخ و دین» «با نوعی عصبانیت می‌گوید: «دین صد جان دارد، هر چیزی اگر یک بار میرانده شود برای همیشه می‌میرد مگر دین که اگر صد نوبت میرانده شود باز زنده می‌شود».)

(دین اگر بخواهد باقی باشد یا باید خودش جزو خواسته‌های بشر باشد یا باید تأمین‌کننده خواسته‌های بشر باشد، آن هم بدین شکل که تأمین‌کننده منحصر به فرد باشد. اتفاقاً دین هر دو خاصیت را دارد، یعنی هم جزو نماد بشر است، جزو خواسته‌های فطری و عاطفی بشر است و هم از لحاظ تأمین حوائج و خواسته‌های بشری مقامی را دارد که جانشین ندارد و اگر تحلیل کنیم معلوم می‌شود اصلاً امکان ندارد چیز دیگری جایش را بگیرد.)

(ویکتور هوگو در یکی از خطبه‌های خیلی عالی اش می‌گوید: «راستی اگر انسان اینطور فکر کند که عدم است و بعد از این زندگی نیستی مطلق است، دیگر اصلاً برای او زندگی ارزشی نخواهد داشت، آن چیزی که زندگی را برای انسان لذت بخش و گوارا می‌سازد، کار او را مفرح می‌سازد، به دل او حرارت و گرمی می‌بخشد، افق دید انسان را خیلی وسیع می‌کند، همان چیزی است که دین به انسان می‌دهد، یعنی اعتقاد به جهان ابدیت، اعتقاد به خلود، اعتقاد به بقاء بشر، اعتقاد به اینکه تو ای بشر! فانی نیستی و باقی خواهی بود تو از این جهان بزرگتری، این جهان برای تو یک آشیانه کوچک و موقتی است، این جهان فقط یک گاهواره است، برای دوران کودکی تو است، دوران بیشتر دوران دیگری است.»)

(از تولستوی حکیم معروف رومی می‌پرسند: ایمان چیست؟ آن را برای ما تعریف کن، می‌گوید: ایمان همان چیزی است که انسان با آن زندگی می‌کند، سرمایه زندگی است. واقعاً عجب جمله ساده و پر مغزی است. من هنگامی که این سخن تولستوی را دیدم به یاد شعر معروف ناصر خسرو افتادم، آنجا که نبرزدس خطاب کرده می‌گوید:

زدنیا روی زن که دم ایران

مرا بی دین، جهان چه بود و زندان

مرا پور از دین ملکی است در دل

که آن هرگز نخواهد گشت ویران)

امدادغیبی در زندگی بشر

(اسلام گذشته از اینکه از نظر ایمان و پرستش خدا پرورش دهنده یک احساس فطری است، از نظر قانون و مقررات نیز با فطرت و طبیعت و احتیاجات واقعی بشر هماهنگ است.)

غیب یعنی چه؟

(غیب یعنی همان پشت پرده، یعنی آن چیزهایی که از حواس ظاهری ما پنهان است و پشت پرده محسوسات واقع شده است. قرآن کریم این کلمه را زیاد بکار برده است، گاهی تنها، مثل اینکه می‌فرماید: «الذین یؤمنون بالغیب» یعنی آنان که به غیب ایمان دارند. یا می‌فرماید: «و عنده مفاتیح الغیب لا یعلمها الا هو» یعنی کلیدهای غیب نزد خداست و جز او کسی از آنها آگاه نیست. و گاهی همراه با کلمه شهادت، مثل اینکه می‌فرماید: «عالم الغیب و الشماد» یعنی خداوند هم به غیب آگاه است و هم به شهادت. فلاسفه اسلامی از همین تعبیر قرآنی استفاده کرده، جهان طبیعت را عالم شهادت و جهان ملکوت را عالم غیب اصطلاح کرده اند.)

(خیام می‌گوید:

اسرار ازل را نه تو دانی و نه من   وین خط معما را نه تو خوانی و نه من

هست از پس پرده گفتگوی من و تو چون پرده برافتد نه تو مانی و نه من) اهل معرفت و عرفان می‌گویند: حق متعال از کثرت ظهور در خفا است، یعنی حیثیت ظهور و خفا در او یکی است، او از این جهت مخفی است که هیچ‌گونه غیاب و افول و غروبی ندارد و هیچ چیز و هیچ‌جا از او خالی نیست.) (از نظر فلسفه همه چیز در ذات وجود هر فرد متغیر است، تمام جهان یک قافله در حال سیر و حرکت را تشکیل می‌دهد. اما نه قافله ای که تنها کارش انتقال از مکانی به مکان دیگر است بلکه قافله ای که کارش انتقال از وجودی به وجود دیگر است و البته به صورت اتصالی و استمراری. صورالمتألهین شیرازی با براهین متقن ثابت کرده که حتی جواهر عالم در تغییرند، یعنی همان چیزی که امثال ارسطو و بوعلی محال می‌دانستند. او جایز بلکه واقع و ضروری و حتمی می‌داند، از نظر این فیلسوف جهان، یک واحد حرکت است، دائماً در حال حدوث و خفا است، یک حدوث دائم و مستمر است. طبق این نظر غیر قائم بالذات بودن جهان، یعنی قائم بالتغیر بودن جهان، واضح تر و روشن تر از آن است که نیازی به توضیح داشته باشد. طبق این نظر بحث در این نیست که جهان در یک لحظه ای از عدم به وجود آمده پس علتی آن را به وجود آورده است بلکه بحث در این است که جهان تدریجاً و دائماً از عدم به وجود می‌آید و استمراراً دستی او را به وجود می‌آورد و فانی می‌کند.) (قرآن خداوند را هم با صفت رحمان و هم با صفت رحیم یاد می‌کند، بسم الله که خود آیه ای از قرآن است هم مشتمل بر رحمان است و هم مشتمل بر رحیم. رحمان و رحیم دو مشتق از رحمت می‌باشند با این تفاوت که رحمت رحمانی عبارت است از رحمت عمومی که شامل همه موجودات است، جود هر موجودی برای آن موجود رحمت است، وسایلی که برای بقا و ادامه وجود او آفریده شده است رحمت است. اما رحمت رحیمیه عبارت است از الطاف و دستگیری های خاصی که یک موجود مکلف در اثر حسن انجام وظیفه مستحق آن می‌گیرد، لطف خاصی است که طبق قانون خاص، نه قانون عام طبیعت، شامل حال می‌گردد.) (ما در نمازهای پنجگانه می‌گوییم: «ایاک نعبد و ایاک نستعین» خدایا تنها تو را می‌پرستیم و تنها از تو کمک می‌خواهیم. این خود نوعی استمداد از غیب است.)

الهام و اشراق

(یکی از انواع مددهای غیبی الهامات و اشراقاتی است که احتمالاً به دانشمندان می‌شود و ناگهان دری از علم بروی آنها گشوده می‌شود و اکتشافی عظیم رخ می‌دهد. آنچه معمولاً ما را از راه های حصول علم می‌شناسیم دو تا است: یکی تجربه و مشاهده عینی، دیگر قیاس و استدلال.)

(غزالی در کتاب «المنقذ من الضلال» مدعی می‌شود که بسیاری از معلومات بشر که مربوط به احتیاجات زندگی است ابتدا به صورت الهام صورت گرفته است.)

مددهای غیبی

(پیامبران معمولاً در مواقعی ظهور کرده اند که بشریت و لاقل محیط اجتماعی ظهور آنها را در یک پرتگاه خطرناکی قرار داشته و آنها سبب نجات و اصلاح اجتماع خود شده اند. قرآن کریم خطاب به مردم عصر رسول اکرم چنین می‌فرماید: «وکنتم علی شفا حضره من النار فأنقذکم منهما» شما در پرتگاه سقوط در آتش بودید که خداوند (به وسیله رسول اکرم) شما را از آن نجات داد. قرآن کریم هم می‌فرماید: «ولقد کتبنا فی الذبور من بعد الذاکران الأرض یرثها عباد الصالحون» یعنی ما از پیش اطلاع داده ایم که وارث اصلی زمین در اختیار ارباب شهوت و غضب و بندگان جاه و مقام و اسیران هوای نفس نخواهد بود.)

می‌گویند: «عند انهماء الشده تکون الفرج»: شهوت که به نهایت رسید فرج طلوع می‌کند. اگر گفته‌اند: «پایان شب سیه سفیدی است» و امثال اینها، همه حکایت می‌کند از نوعی تجارب که بشر در گردش عالم داشته است و همه حکایت می‌کند از اینکه گردش عالم برخلاف ما در مذهبان گزاف و بیهوده نیست.)

مدیریت و رهبری در اسلام

(اکثر انحرافات و بدبختی‌هایی که بشر امروز را تهدید می‌کند ناشی از این است که علم را جدا از ایمان می‌خواهد. همای سعادت آن روز بر سر بشر سایه خواهد گسترد که وی عمیقاً پی ببرد که به این هر دو اصل مقدس نیازمند است، بدانند مرغی است که به دو بال نیاز دارد، بالی از دانش و بالی از ایمان.)

امامت و رهبری امت

(فرق نبوت و امامت در این است که نبوت راهنمایی و امامت رهبری است.)
 (این نکته را باید یادآوری کنیم که آنچه قرآن تحت عنوان رهبری از آن بحث می‌کند مافوق رهبری است که بشریت می‌شناسد، رهبری ای که بشریت می‌شناسد از حدود رهبری در مسایل اجتماعی تجاوز نمی‌کند ولی منظور قرآن از رهبری، علاوه بر رهبری اجتماعی، رهبری معنوی یعنی رهبری به سوی خدا است و آن خود حساب دقیق و حساسی دارد و از رهبری اجتماعی بسی دقیق‌تر و حساس‌تر است.)
 (اهمیت فوق‌العاده رهبری بر ۱۳ اصل مبتنی است. اصل اول مربوط است به اهمیت انسان و ذخایر و نیروهایی که در او نهفته است که معمولاً خود به آنها توجهی ندارد. در اسلام به مسئله متوجه کردن انسان به خود، عظمت و شرافت خود و نیروهای عظیمی که در اوست توجه شده است.)

(اصل دوم مربوط است به تفاوت انسان و حیوان، انسان با اینکه از جنس حیوان است از نظر مجهز بودن به غرایز با حیوان تفاوت دارد: یعنی ضعیف‌تر از حیوان است. حیوانات یک سلسله غرایز مجهز هستند و نیاز چندانی به مدیریت و رهبری از خارج ندارند، زیرا غریزه کارش راهنمایی و رهبری به صورت خودکار است.)

(اصل سوم مربوط به قوانین خاص زندگی بشر است. یک سلسله اصول بر رفتار انسان حکومت می‌کند که اگر کسی بخواهد بر بشر مدیریت داشته باشد و وی را رهبری کند جز از راه شناخت قوانینی که بر حیات و بر روال زندگی بشر حاکم است، میسر نیست.)
 (خدایا تو را به حقیقت دین مقدس اسلام و به عظمت قرآن و به مقام وجود مقدس خاتم‌الأنبیاء قسم می‌دهم که ما را از فیض رهبری وجود مقدس خاتم‌الأنبیاء بهره‌مند فرما و به مسلمین سرافرازی و عزت عنایت فرما.)

پاسخ پرسش‌های نمونه صفحه ۱۴۹

۱- نقش و جایگاه مردم را در روند استقرار نظام جمهوری اسلامی توضیح دهید.

- شرکت در تظاهرات بر ضد برنامه‌های شاه

- براندازی رژیم شاهنشاهی و تأسیس جمهوری اسلامی با شرکت در رأی‌گیری تعیین نظام

- شرکت در رویدادهای انقلاب و انواع انتخابات

- دفاع از کشور در مقابل انواع توطئه‌های داخلی و خارجی به خصوص جنگ تحمیلی عراق و پشتیبانان‌ش علیه نظام جمهوری اسلامی و حفظ استقلال کشور

۲- چرا با وجود قانون اساسی مشروطه، پس از پیروزی انقلاب اسلامی قانون اساسی جدیدی تدوین و تصویب شد؟

با تغییر نظام حکومتی پادشاهی به جمهوری، نقش‌های سیاسی نیز براساس شرکت مردم در انواع انتخابات تغییر یافت. استقلال و تفکیک قوای سه‌گانه باید به طور مشخص تأکید می‌شد. سیاست‌های داخلی و خارجی حکومت جدید براساس دیدگاه جدید پس از انقلاب دچار تحول شد. مجموعه این تغییرات با قانون اساسی قدیمی قابل اجرا نبود. از این رو باید قانون اساسی جدید تدوین می‌شد.

۳- علت تسخیر سفارت آمریکا توسط دانشجویان پیرو خط امام و پیامد سیاسی مهم آن در بعد داخلی چه بود؟

دانشجویان علت این اقدام را تداوم دشمنی‌ها و توطئه‌های دولت آمریکا علیه انقلاب اسلامی و از جمله اجازه ورود به محمدرضا شاه پهلوی جهت سفر به آن کشور اعلام کردند. پیامد سیاسی آن، استعفای مهندس بازرگانان از نخست‌وزیری دولت موقت بود.

۴- چه ارتباطی میان اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی و تأسیس نهادهای انقلابی وجود داشت؟

برای استقرار نظام جدید و پیاده شدن آرمان‌ها و ارزش‌های در جامعه نیاز به نهادهای انقلابی اجرایی احساس می‌شد. پس از فروپاشی رژیم پهلوی، جامعه ایران دستخوش آشوب‌های داخلی گردید. برخی از این نهادها وظیفه برقراری نظم و امنیت را بر عهده گرفتند. آماده نمودن مردم برای شرکت در یک نظام مردم‌سالار سیاسی و نیز رسیدگی به مناطق و اقشار محروم و مستضعف جامعه و رشد فکری مردم از آرمان‌های بزرگ انقلاب بود و هر کدام از این نهادها مأموریت یافتند به این مسائل رسیدگی کنند و کوتاهی‌های رژیم قبلی را جبران کنند، در غیر این صورت، وضع به همان روال پیشین باقی می‌ماند.

۵- به نظر شما علت استقامت نظام جمهوری اسلامی در برابر توطئه‌ها و دسیسه‌های سهمگین دشمنان داخلی و خارجی در دهه ۶۰ ۱۳ ش چه بوده است؟

پشتوانه مردمی پرشور و با انگیزه، همکاری و رابطه تنگاتنگ مسئولان و مردم، اعتماد مردم به نظام جمهوری و امید به برطرف کردن مشکلات تاریخی ایران، رهبری امام خمینی در حوادث پیچیده کشور و نبودن تفرقه و اختلاف در بین مسئولان بلند پایه کشور

۶- از دیدگاه شما مهمترین آسیب‌هایی که انقلاب اسلامی را تهدید می‌کنند، کدام اند؟

فاصله گرفتن مسئولان کشور از مردم و از دست دادن همراهی و همدلی مردم

برتری یافتن روحیه خودمحموری و جناحی بر منافع کلی کشور و مردم

توطئه‌های دشمنان منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای

عدم توجه به مسئله فرهنگی به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل نگهدارنده ارزش‌های یک کشور

تفرقه و ایجاد چند دستگی بین اقوام و ادیان مختلف در کشور از سوی عوامل فرصت‌طلب خارجی و داخلی

جواب فصل ۱۲ جنگ تحمیلی و دفاع مقدس تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

پاسخ فعالیت ۱ صفحه ۱۵۳

با راهنمایی دبیر درباره اهداف و انگیزه‌های صدام و حامیان خارجی او از تحمیل جنگ بر کشور ما با توجه به شرایط داخلی آن زمان ایران گفت‌وگو کنید.

با توجه به فروپاشی نظام شاهنشاهی و فروپاشی ارتش و نیز شورش‌های بعضی از مناطق ایران، رژیم صدام تصور می‌کرد موقعیت مناسب برای حمله به ایران فراهم شده است. صدام علاوه بر اهداف توسعه‌طلبانه ارضی، سعی می‌کرد تا از تأثیرات انقلاب ایران بر مردم عراق و به طور کلی مردم مسلمان منطقه جلوگیری کند، از نظر اقتصادی بر منابع نفتی ایران دست یابد و مناطق عرب‌نشین جنوب‌غربی ایران به ویژه خوزستان را تجزیه کند. رژیم‌های محافظه‌کار عربی منطقه و آمریکا نیز او را در این راه تشویق می‌کردند.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۵۴

با توجه به سخنان امام خمینی (ره)، همفکری کنید و بگویید انگیزه و هدف صدام از اینکه در آغاز جنگ تحمیلی خود را «سردار قادسیه» می‌نامید، چه بود؟

صدام هم پیش خود فکر کرد و شیطان‌های بزرگ هم این فکر را در او تقویت کردند که تو به ایرانی که الآن به هم خورده و هرج و مرج است و ارتشی ندارد، حمله کن و اسم خودت را مثل سعد وقاص کن و خودت را فاتح قادسیه بخوان» (صحیفه امام، ج ۱۶، ص ۹۲). (۱- سعدابن ابی وقاص؛ فرماندهی سپاه اعراب مسلمان در مقابل ساسانیان در نبرد قادسیه به عهده وی بود.)

با یاد آوری نام قادسیه از نام یکی از جنگ‌های اوایل اسلام که در آن اعراب مسلمان، ساسانیان را شکست دادند، می‌خواست حس ناسیونالیسم عربی را تحریک کند و پشتیبانی اعراب را به دست آورد و به تجاوزگری خود مشروعیت ببخشد.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۵۵

بررسی شواهد و مدارک

مفاد قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد درباره جنگ تحمیلی صدام علیه ایران و تهاجم نظامی صدام به کویت را بخوانید و تفاوت‌های آنها را با ذکر دلیل بیان کنید.

الف) قطعنامه ۴۷۹ (۲۸ سپتامبر ۱۹۸۰ / ۶ مهر ۱۳۵۹).

۱- از ایران و عراق می‌خواهد از هرگونه کاربرد زور به فوریت خودداری کنند و مناقشه خود را از راه‌های مسالمت‌آمیز و طبق اصول عدالت و حقوق بین‌المللی حل نمایند.

۲- از آنها مصرانه می‌خواهد هر پیشنهاد مناسب در مورد میانجیگری، سازش یا توسل به نهادهای منطقه‌ای و یا دیگر راه‌های مسالمت‌آمیز را بنا به انتخاب خود، که اجرای تعهداتشان را بر اساس منشور سازمان ملل تسهیل کند، بپذیرند.

۳- از کلیه کشورهای دیگر می‌خواهد حداکثر خویشت نداری را مبذول دارند و از هر اقدامی که ممکن است به افزایش و گسترش بیشتر مناقشه منجر شود، خودداری کنند؛

۴- از کوشش‌های دبیرکل و پیشنهاد وی در مورد مساعی جمیله برای حل این وضعیت پشتیبانی می‌کند.

ب) قطعنامه ۶۶۰ (۲ اوت ۱۹۹۰ / ۱۳ مرداد ۱۳۶۹) که بلافاصله پس از حمله صدام به کویت صادر شد:

- ۱- تهاجم عراق به کویت را محکوم می‌کند.
  - ۲- از عراق می‌خواهد تمام نیروهای خود را بی‌درنگ و بدون قید و شرط از کویت بیرون ببرد.
  - ۳- عراق و کویت را متعهد می‌کند که بلافاصله مذاکرات فشرده‌ای را برای حل اختلافات خود آغاز کنند.
  - ۴- تصمیم می‌گیرد که مجدداً و در صورت نیاز تشکیل جلسه دهد تا اتخاذ دیگر تدابیر لازم را برای اجرای این قطعنامه بررسی کند.
- در بندهای قطعنامه ۴۷۹ روند ملایم و غیرسختگیرانه آنها نسبت به عراق کاملاً آشکار است و حتی اسمی از تجاوزگری رژیم صدام نمی‌برد در حالی که در قطعنامه دوم به روشنی و با لحنی محکم و قاطع عراق را محکوم می‌کند. این موارد نشان می‌دهد که تا چه اندازه شورای امنیت جانب‌دارانه و با برخوردی دوگانه به نفع عراق و به نفع ضرر ایران عمل کرده است. این قطعنامه‌ها تحت تأثیر خواسته‌ها و منافع قدرت‌های بزرگ قرار داشت و سعی می‌کرد عراق متجاوز را در وضعیت یکسان با ایران قرار دهد. در قطعنامه دوم حمله عراق به کویت، نگرانی بیشتری برای شورای امنیت به وجود آورده است، در حالی که این اندازه دغدغه را درمورد ایران ندارد.

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۱۶۲

کاوش خارج از کلاس (تاریخ شفاهی دفاع مقدس)

- الف) با یکی از افراد خانواده، فامیل، آشنا یا همسایه که در دفاع مقدس مشارکت داشته است، درباره انگیزه و هدف او از حضور در دفاع مقدس، فعالیت‌هایی که انجام داده است یا خاطراتش از آن دوره مصاحبه کنید و گزارش مکتوب آن را به کلاس ارائه دهید.
- ب) با تحقیق درباره زندگی و شهادت یکی از شهدای دانش آموز محله یا روستای محل زندگی خود، گزارشی تهیه کنید. با گردآوری خاطرات اعضای کلاس، مجله تاریخ شفاهی دفاع مقدس مدرسه خود را تدوین کنید. به عهده خود دانش آموز

بر عهده ی دانش آموز

پاسخ پرسش های نمونه صفحه ۱۶۳

- ۱- انگیزه و اهداف صدام از تحمیل جنگ به ایران چه بود؟
- الف) حاکمیت بر آبراه مهم اروندرود، دسترسی و تسلط بر خلیج فارس و جدایی جزایر سه‌گانه ابوموسی، تنب کوچک و بزرگ و استان خوزستان از ایران
- ب) تضعیف و نابودی انقلاب اسلامی و جلوگیری از انتشار افکار انقلابی در میان مردم عراق به ویژه شیعیان آن کشور،
- ج) رسیدن به رهبری جهان عرب و ایفای نقش ژاندارمی در منطقه.
- ۲- مجامع بین‌المللی و کشورهای قدرتمند در برابر تهاجم ارتش رژیم بعثی عراق به خاک ایران چه واکنشی نشان دادند؟
- مجامع بین‌المللی به صورت قاطع و موثر به وظایف رسمی و قانونی خود عمل نکردند و پس از شروع جنگ تحمیلی با صدور قطعنامه‌ای بدون آنکه تجاوز نیروهای بعثی به خاک ایران را محکوم کنند و از دولت متجاوز بخواهند که از مناطق اشغالی عقب‌نشینی کند، دو کشور را صرفاً به خودداری از ادامه جنگ و تلاش برای حل مسالمت‌آمیز اختلافات فراخواندند. قدرت‌های بزرگ مانند آمریکا، شوروی، فرانسه، آلمان و انگلستان هم، علاوه بر دادن انواع سلاح‌های پیشرفته و حتی تسلیحات شیمیایی به رژیم بعثی عراق، به لحاظ سیاسی نیز آشکار و پنهان از این رژیم جانب‌داری کردند.
- ۳- به نظر شما، چرا تمام اقوام، قشرها و گروه‌ها در سراسر ایران در دفاع مقدس مشارکت فراگیر و گسترده‌ای داشتند؟
- چون این جنگ فقط مربوط به یک منطقه، قوم و قشر خاصی نبوده بلکه کلیت ایران را هدف قرار داده بود. سربازان متجاوز عراقی در صورت موفقیت و پیشروی، جنایت‌ها و وقایع خرمشهر و آبادان را در همه شهرها و آبادی‌ها تکرار می‌کردند.
- ۴- امام خمینی (ره) در مقام فرماندهی کل قوا چه نقشی در دوران دفاع مقدس داشتند؟
- فراخواندن همه قشرها به دفاع از خاک کشور و شتافتن به سوی جبهه‌ها
- توصیه به مسئولان برای پیشبرد امور جنگ و اولویت قرار دادن مسئله جنگ
- توجه ایشان به تقویت بنیه دفاعی و حمایت‌های ایشان برای بالا بردن کیفیت و کمیت امکانات و تجهیزات نظامی و تأمین بودجه‌های جنگ
- ایجاد تحول در روح و روان جوانان ایرانی با تمسک به مفاهیم جهاد و شهادت و یادآوری حماسه عاشورا و تقویت ایمان و روحیه جهادی آنان

۵- با راهنمایی دبیر و استفاده از محتوای درس، نمودار خط زمان رویدادهای مهم دوران دفاع مقدس را ترسیم کنید.

